

Box

Om
Riksdagen år 1689.

Akademisk Afhandling,

som,

med vidtberömda Filosofiska Fakultetens i Upsala samtycke

för Filosofiska Graden

författad och utgifven

af

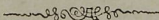
HUGO LEONARD SCHMIDT

af Stockholms Nation,

till offentlig granskning framställes

å Gustavianska lärosalen den 16 Maj 1857

p. v. t. m.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1857.

I. Inledning.

Efter freden i Nimwegen hade Sveriges yttre politik småningom undergått en väsendtlig förändring. Man hade börjat inse vådan af att bibehålla alliansen med Frankrike, hvares ärelystna och vidlyftiga planer ofelbart skulle än vidare bringa riket i svåra förvecklingar med flere bland de europeiska makterna. Fäderneslandet behöfde nu framför allt lugn, om ostördt skulle kunna genomföras de viktiga omskapningar i det inre, hvilka allt mer af behofvet påkallades. Och då i spetsen för de utrikes ärendena trädde Johan Gyllenstierna, med sitt varma nit för fosterlandets fred och sjelfständighet, förändrades riktningen af Sveriges förra politik, i det att den numera både olägliga, farliga och äfven till viss grad nesliga franska alliansen började vackla, helst som äfven Karl XI sjelf blifvit med densamma allt mera missnöjd. Gyllenstierna afled väl snart, men hans planer fullföljdes, och efterträdaren Bengt Oxenstierna var dessutom Frankrike personligt obevågen. Inom kort förorsakade också Ludvig XIV genom sina réunionsdommar ett allmänt och grundadt missnöje i hela Europa, hvilket ej minst yttrade sig hos hans bundsförvändt i nordn, som nu började se sig om efter nya allierade, hvares intressen närmare än Frankrikes öfverensstämmade med dess egna. Samma dag som franske konungen lät besätta Strassburg (d. 30 Sept. 1681) afslöts i Haag den så kallade Garanti-alliansen mellan Sverige och Generalstaterna ¹⁾, det första steget å Sveriges sida till ett brytande med Frank-

¹⁾ Dess ändamål var att garantera de föregående frederna, isynnerhet den nimwegiska. Den biträdades sedermera äfven af Kejsaren, Spanien och flera Tyska furstar.

rike, hvars bittraste och fruktansvärdaste fiende Wilhelm III var. På den dermed beträdda banan fortgicks än vidare genom ett förbund 1682 med Kejsaren, Frankrikes gamla fiende. Alla denna makts många försök att locka Sverige tillbaka från dessa nya förbindelser strandade mot Karl XI:s beslutsamhet och Oxenstiernas motvilja, oaktadt bland hofvet funnos åtskillige, som sökte att åter stämma konungen gynnsamt mot »Sveriges gamla vän och bundsförvandt.» I stället hade Ludvig förstätt att vinna Danmark, som under skydd af den franska alliansen ånyo började sina förra fiendtligheter mot Holstein, belade detta land med inqvarteringar och dryga tvångsgärder, samt sedermera, då kejsaren nödgades med Frankrike ingå det ofördelaktiga stilleståndet i Regensburg (1684), satte sig i besittning af holsteinska hertigens andel af Slesvig ¹⁾. Kristian V sökte väl afböja Sveriges befarade mellankomst i denna tvist genom åberopande af freden i Lund, der Sverige och Danmark ömsesidigt lofvat att ej blanda sig i hvarandras »inre angelägenheter» ²⁾. Men å andra sidan kunde detta löfte svårligen tolkas så vidsträckt, att det tillämpades på Danmarks tvist med Holstein; dessutom var det Sverige, som utverkat och sedermera garanterat Slesvigs oberoende af Danmark; slutligen var den förorättade hertigen, Kristian Albrekt, Karl XI:s egen morbroder och svåger till hans gemål.

Hittills hade Sverige nästan endast genom remonstrationer sökt förmå Danmark att återställa hertigen till sina länder och

¹⁾ Stamsfader för holstein-gottorpska huset var Adolf, danske konungen Fredrik I:s yngre son, hvilken genom ett arfskifte år 1544 erhöll hälften af Slesvig och Holstein såsom län, det förra af Danmark, det senare af Tyska riket. I roskildska freden utverkade Karl X åt sin svärfader, holsteinske hertigen Fredrik III, upphäfvandet af Slesvigs länsförbindelse till Danmark; detta bekräftades ytterligare för Fredrik III:s son och efterträdare, Kristian Albrekt, genom freden i Köpenhamn. Genom list lyckades dock konung Kristian V att medelst fördraget i Rendsburg (1673) af tvinga hertigen återställandet af länsförbindelsen, och då denne sedermera protesterade deremot, lät konungen besätta Slesvig. Men Danmarks derpå följande mindre lyckliga krig med Sverige, Holsteins ständige beskyddare, hade till följd, att hertigen vid freden 1679 åter blef insatt i alla sina förra rättigheter. — Nu begynnades tvisten ånyo.

²⁾ Karl XI hade genom denna punkt velat försäkra sig om fria händer i afscende på den tillämnade reduktionen och regimentsförändringen.

rättigheter. Dels hade de vigtiga inre angelägenheterna uteslutande upptagit Karl XI:s tid och omsorger; dels ansågos troligen rikets krafter ännu ej tillräckligt stadgade för att, annat än i högsta nödfall, företaga ett krig; slutligen funnos inom rådet många, som af böjelse för Danmarks beskyddare, Frankrike, eller kanske blott för att motarbeta Oxenstierna afstyrkte hvarje beväpnad inblandning i holsteinska hertigens sak. Vid riksdagen 1686 hade likväl saken på allvar förevarit inom sekreta utskottet, äfvensom ständerna då åtagit sig att, i händelse konungen funne sig föranlåten att bekriга Danmark, utgöra en krigsbevillning af inemot 18 tunnor guld. Något krig blef dock den gången ej utaf, troligen till följe af fortfarandet af de ofvannämnde hindren. Emellertid hade Karl ej derföre varit overksam; till de gamla (Kejsaren och Holland) hade han vetat att förskaffa sig äfven nya bundsförvandter, som i frågan voro närmare intresserade. Så afslöts 1686 en traktat med kurfursten af Brandenburg till ömsesidigt skydd mot fiendtliga anfall; och med hertigarne af Lüneburg ingicks följande år efter temligen långa underhandlingar en konvention, hvilken, såsom det heter i sekreta propositionen vid riksdagen 1689, hade *»sitt besynnerliga utseende mot Danmark, nemligen till Hamburgs och Lybecks försvar och till holsteinska sakens afgörande»* Danmarks öfriga grannar hade nemligen, efter Danmarks förfarande mot holsteinska hertigen, börjat bli oroliga för sin egen säkerhet; närmast hotade ansågos Hamburg och Lybeck; men äfven Sverige begynte hysa farhågor för Bremen.

Så stodo sakerna då ständerna sammanträdde till den riksdag, vi här vilja söka att skildra. Danmark fortfor ännu allt jemnt i sin usurpation, och Sverige, liksom flere andra makter, klagade deröfver förgäflves. En lillig notvexling hade länge pågått mellan de båda rikena och hade slutligen antagit en allt mera bitter karakter. Tiden var nu inne att från ord öfvergå till handling och med våld tvinga Danmark till hvad det på fredlig väg ej kunnat bevekast medgifva. De politiska skälen för Sverige att åtaga sig hertigens sak framställer Karl sjelf i den nyss åberopade sekreta propositionen sålunda: *»den holsteinska hertigens restitution är af stor vigt, såväl för de förbunds skull, uti hvilka Sverige har stått med hertigen allt sedan köpenhamnska freden och för den hjälp och garanti, man honom lofvat*

hafver, så ock för den nordiska fredens skull, som Sverige med Danmark uprättat, hvilken eljest blir bruten; slutligen är det Sveriges intresse, att Danmark ej måtte genom en så stor accession vexa Sverige öfver hufvudet.» Och till dessa skäl kommo dessutom de personliga: svenska konungahusets nära frändskap med Kristian Albrekt samt dess ständiga förkärlek för Holstein.

Den af ständerna år 1686 åtagna krigsbevillningen var ännu innestående i landet, eftersom några krigsrustningar å Sveriges sida ännu ej påbörjats. Nu hade Karl fast beslutit att på allvar bringa dansk-holsteinska tvisten till afgörande. 1686 års krigsbevillning kunde konungen väl när som helst infordra, och för dess skull behöfde visserligen icke ständerna sammankallas; men dessa 18 tunnor guld ansågos föga förslå för ett *allvarsamt* krig, hvar till Danmarks fortsatta envishet och förakt för de från flere håll upprepade föreställningarne gjorde utsigterna nog sannolika.

Om holsteinska tvisten också var den förnämsta, var den likväl icke den enda källan till oro. Frankrike hade nyss börjat ett förhärjande krig mot Tyskland, och Europas flesta makter voro redan deri invecklade. Huru länge Sverige skulle få stå en overksam åskådare af den blodiga striden, var svårt att förutse; försigtigheten bjöd att på förhand vara betänkt på rikets, och isynnerhet dess sunnanhafsländers, försvar — men äfven dertill behöfdes penningar. —

I Sveriges inre förhållanden hade de senare åren varit rika på omskapningar. *Enväldet hade blifvit konungen uppdraget* genom ständernas vid riksdagarne 1680 och 82 fattade beslut, i hvilka den genomgående grundtanken var, att »*Kungl. Maj:t eger makt och rätt att bjuda, och undersåtarne åligger att lyda*»¹⁾. Dermed var hela lagstiftningsrätten öfverlemnad åt konungen, och ständerna hade blott förklarat sig »*draga den underdånigste tillförsigten, att Kungl. Maj:t, då han finner nödigt att ändra, tydligare förklara och förbättra något i Sveriges allmänna lag, lærer låta sig behaga att gifva sina ständer deraf part, eftersom det dem alla i gemen angår, dock intet så att ständerna sådant måge eller böra föreskrifva K. M., utan hafva att förvänta af K. M:s nådiga behag, när och huru K. M. det för godt finner*» o. s. v., såsom orden lyda i rådets och ständernas akt af d. 16

¹⁾ Så hette det bland annat i konungens approbationsakt af d. 9 Dec. 1682 på rådets och ständernas ingifne förklaring i Lillichökska målet.

Nov. 1682. Med lagstiftningsrätten var i sjelfva verket äfven hela lagskipningen öfverlemnad åt konungens godtycke, enär det stod honom fritt att genom lagar in casu ingripa i domstolarnes verksamhet ¹⁾. Återstod så endast beskattningsrätten. Denna förblef dock under hela Karl XI:s regering uti folkets händer, och konungen utkräfdde aldrig andra extraordinarie utskylder eller till annat belopp, än ständerna vid riksdagarne beviljat ²⁾. Men dels hade genom reduktionen kronans ordinarie inkomster stigit till ett anseeligt belopp ³⁾, så att konungen mot slutet af sin regering ej längre behöfde anlita ständerna om utomordentliga bevillningar ⁴⁾, hvarmed också den hufvudsakligaste anledningen till deras sammankallande försvann och deras återstående inflytande än vidare förminskades; dels inverkade konungens i öfrigt oinskränkta makt och den undfallenhet för hans önsningar, som derigenom blifvit hos nationen rådande i afseende på andra frågor, äfven ganska betydligt på folkets fria beskattningsrätt, hvilken alltmera blef en tom formalitet. Till detta senare förhållande bidrog dessutom i väsendtlig mån den i landet småningom djupt rotfästade öfvertygelsen, att konungen ej begärde mer än som nödvändigt var, och att hvad som vid riksdagen af ständerna beviljades skulle komma att användas väl. Och detta sitt folks förtroende förtjenade också Karl XI. Emellertid hade af dessa orsaker den fria beskattningsrätten slutligen blifvit ett blott sken. Konungen plägade vid riksdagarnes början uppgifva beloppet af de bevillningar han för statens bästa fann behöfliga, och ständerna rådplägade derefter mindre öfver, huruvida den begärda beskattningssumman verkligen var erforderlig, än öfver sättet att sammanskaffa den; man öfverlade således egentligen om, huru utgörandet af den summa konungen fordrade lämpligast skulle mellan undersåtarne fördelas. Händelse stundom att ständerna sökte nedsätta konungens anspråk — hvilket dock mindre ofta torde varit fallet — så spardes ej en

¹⁾ Att Karl XI likväl sällan gjorde detta, var en följd af hans *personliga* rättskänsla.

²⁾ Rydin, Om svenska folkets beskattningsrätt, sid. 47.

³⁾ Enligt en bilaga till sekreta propositionen vid riksdagen 1689, hade reduktionen från och med 1680 inbringat staten en årlig ränta, som d. 30 Jan. 1689 beräknades till 1,770,280 daler s. m.

⁴⁾ Så var förhållandet vid den följande riksdagen, år 1693.

gång hotelser ¹⁾. — Hittills hade likväl bevillingarne vid riksdagarna åtagits blott till *bestämda* (men dock af *konungen* bestämda) belopp och på *vissa* år; vid riksdagen 1689 skola vi se ett ytterligare steg mot enväldet tagas genom upphäfvandet äfven af dessa inskränkningar.

Äfven i ett annat hänseende hade de senast förflutna åren åstadkommit en märklig förändring i Sveriges inre förhållanden och väsendtligen bidragit till enväldets utbildande. *Rådet* var *störtadt* från den höga plats det fordom intog i rikets styrelse och som det under tidernas lopp vetat att temligen oförändrad bibehålla. Det var de i så många afscenden viktiga riksdagarne åren 1680 och 82 som fullbordat äfven denna omstörtning i statens sjelfva väsende. Derigenom borttogos, jemte rådets i vissa punkter onckligen öfverdrifna anspråk på inflytande, äfven de tillbörliga, och de hädanefter så kallade »*Kungliga Råden*» nedsattes till betydelselösa »ja-herrar», hvilka af konungen endast sällan rådfrågades i regeringsärender ²⁾ och, då sådant likväl någongång hände, oftast inskränkte sig till ett underdånigt tillstyrkande af konungens kända åsichter. Denne kunde således synas redan hafva uttagit steget fullt till rådets förtrampande; dock återstod ännu att ifra mot *minnena* från hvad rådet en gång varit — och det var detta som skulle ske år 1689.

Många voro de öfriga inre omgestaltningarna under den ovanligt långa yttre fred, hvaraf riket nu fått hugna sig. Men de beröra mindre det ämne vi här hafva att framställa. *Reduktionen* intager bland dem främsta rummet. Den var nu till större delen genomförd; de förnämsta, verkliga eller föregifna, billiga eller obilliga reduktionstitlarne hade redan blifvit framställda och tillämpade; vid senaste riksdagen bedrefvos isynnerhet råfsterna med pantegodsen och köpegodsens oköpta räntor; under de derpå närmast följande åren pågick efterräkningen med koparkompanierna, af hvilken vid innevarande riksmöte en efterdyning förspordes i den märkliga processen mot Sven Leyonmark. Men i allmänhet begagnades icke 1689 års ständer för reduktionsverkets vare sig pådrifvande eller utvidgande, och

¹⁾ Så skedde år 1682, då konungen lät säga ständerna, att de ej skulle slippa ifrån riksdagen, förrän de anskaffat den fordrade summan »*ehvar de tagan.*» Runbom, Bidrag till hist. om riksdagen 1682, sid. 63.

²⁾ Såsom bekant fortfor dock rådet att vara rikets högsta domstol.

detta ärende framträdde nu egentligen blott i några föga anmärkningsvärda punkter bland ståndens s. k. »besvär.» — *Indelningsverket*, det stora resultatet af riksdagen 1682, var nu äfven till det mesta genomfördt, och för hvad som ännu deruti fattades, behöfde åtminstone ständernas biträde ej vidare påkallas. — Slutligen hade genom den 1686 utfärdade *Kyrkolagen och Ordningen* kyrkans författning blifvit reglerad och hennes förhållande till verldsliga makten närmare bestämdt; men då ännu föga mer än tvänne år förflutit sedan dessa författningar kungjordes och de af dem införda, i många afseenden nya förhållandena ej ännu hunnit vinna nog stadga, kunde lätt en och annan ändring eller förklaring nu visa sig vara af behofvet påkallad.

Dessa voro, i korthet antydda, de förnämsta tilldragelserna i det yttre samt omgestaltningarna i det inre under de år, som närmast föregingo riksdagen år 1689; dermed har äfven i hufvudsaken blifvit angifvet, i hvad samband denna riksdag står till sina föregångare och till den tidens viktigare frågor, samt hvilka uppgifter den förnämligast var ämnad att lösa. Förnämsta skälet till ständernas sammankallande var utan tvifvel nödvändigheten att erhålla tillräckliga medel för ett ganska sannolikt krig mot Danmark; bredvid denna hufvudangelägenhet skulle äfven åtskilliga, det inrikes väsendet beträffande ärender förekomma, somliga på förhand dertill bestämda, andra måhända endast tillfälligtvis framdragna. — Men det gafs ännu en viktig fråga som nu, liksom under de föregående åren, utgjorde föremålet för konungens omtanka och förorsakade honom bekymmer. *Rikets gäld* var ännu ej till fullo betald, och särskilt oroades Karl tidt och ofta af en mängd fattiga fordringsegare ¹⁾ med enträgna ansökningar om betalning af deras hos kronan innestående medel. Huru stor gälden denna tid var, derom gifva handlingarne inga säkra upplysningar; men, liten eller stor, bekymrade det dock Karl XI att den ännu fanns till. Derföre ville han att ständerna nu skulle påtaga sig så betydliga utskylder, att med dem ej blott det tillämnade kriget kunde utföras, utan äfven ett öfverskott vara att tillgå, som finge användas till riksskuldens afbetalande. Att detta från början var konungens

¹⁾ De kallas i den tidens språk »*Sollicitanter*».

plan, synes af en hans skrifvelse till rådet af d. 23 Nov. 1688¹⁾, deri han, med åberopande af »den trogne nit och synnerliga sorgfällighet, hvarmed rådet vid åtskilliga tillfällen understödt Kungl. Maj:t under den svåra regimentsbördan», och med betygande af sin afsigt att »allt framgent vid hvarjehanda sig företeende besvärligheter dess goda råd och hulda hjertelag att ålita», begärar dess utlåtande öfver, *huruvida icke ständerna borde sammankallas, så väl för att »få riksens gäld afbördad», som rikets säkerhet och ära i händelse af krig skyddad.* Följande dagen inkom rådet med ett svar²⁾, affattadt i den mjuka och undfallande ton, som numera städe karakteriserar rådet i dess förhållande till den enväldige konungen. Rådet »tackar underdånigst, att Kungl. Maj:t nådigst velat gifva oss kommunikation af så högvigtiga och angelägna ärender och låta dem komma till vårt underdåniga öfvervägande och betänkande..... *Men all-denstund vi pröfve dessa ärenders importance och svårhet vara så stor, att vi intet finna, huruledes densamma skulle allena med våra rådslag och de utvägar vi kunde uppfinna stå att lyftas och häfvas; thy hafva vi i underdånighet fallit på de tankar, som K. M. i nåder tyckes inclinera till, nemligen att ständerna ju förr ju heldre måtte convoceras och sammankallas.*» Tvänne dagar efter inhändigandet af detta svar (d. 26 Nov. 1688) lät konungen utfärda kallelse till riksdag. Men han började nu att befara, att ständerna ej skulle befinnas nog beredvilliga att ingå på de dryga fordringar han ämnade för dem framställa vid det blifvande riksmötet. I en ny skrifvelse till rådet (d. 4 Dec.) yttrar han sina farhågor, att ständerna till följe af »*missvext eller annan oförmögenhet*» torde komma att »*söka undandraga sig eller afbedja*» de erforderliga kontributionerna, hvarföre han ånyo uppmanar rådet att lemna närmare svar på skrifvelsen af d. 23 Nov. Nu blef rådets förslag³⁾, att frågan om gäldens afbetalande skulle tills vidare få hvila och endast krigsbevillningen åläggas ständerna; men inträffade ej det befarade kriget, så kunde ständernas bevillningar i stället få användas för gälden. I hufvudsaklig öfverensstämmelse härmed blef ock sedermera den sekreta propositionen affattad, deri, med undantag af ban-

¹⁾ I Riksregistraturet.

²⁾ Riksregistr. d. 24 Nov. 1688.

³⁾ Riksregistr. d. 10 Dec. 1688.

kens och de fattiga »sollicitanternas» fordran, ingenting nämnes om gälden. —

Slutligen några ord om rådspersonalen. Dess antal var under riksdagen 22. Främsta platsen vid rådsbordet innehade den äldrige kanslipresidenten, greve Bengt Oxenstierna, hvilken redan 1654 erhöll säte i rådkammaren. Han ledde de utrikes angelägenheterna och egde i allmänhet konungens utmärkta ynnest och förtroende, oaktadt de ej saknades som sökte svärta honom. Det är han som nu förer ordet för de öfriga rådsherrarne vid de tillfällen, då rådet en corps skall yttra sig; det är äfven han som å konungens vägnar talar till ständerna vid riksdagens början och slut. Utom Oxenstierna voro 12 rådsherrar vid riksdagen närvarande, nemligen Krister Horn, Johan Gabriel Stenbock, Lars Flemming, Axel Jul. De la Gardie, Rutger von Ascheberg, Kristoffer Gyllenstierna, Hans Wachtmeister, Fabian Wrede, Robert Lichtone, Erik Lindskiöld, Axel Ståhlarm och Karl Gyllenstierna ¹⁾. De flesta af dessa namn äro oskiljaktigt förbundne med denna tids historia. Bland de frånvarande var den gamle Nils Brahe af sjukdom förhindrad att inställa sig; Gustaf Kurck dog under riksdagens lopp; Göran Sperling var generalguvernör i Ingermanland, Karelen och Kexholms län, Nils Bjelke i Pommern och Jakob Johan Hastfehr i Liffland och Riga ²⁾; slutligen: Pontus Fredrik De la Gardie, Gustaf Sparre, Gustaf Oxenstierna och Gustaf Adolf De la Gardie. De kungl. råden deltog ej omedelbart i adelns öfverläggningar, utan deras platser på riddarhuset intogos af släctingar eller andra, bland hvilka sistnämnda ståndet tillsatt åtminstone några ³⁾; deremot plägade adeln ofta genom deputationer inhemta deras mening, då viktigare beslut skulle fattas. Rådets inflytande var numera, efter 1680 års statshvälfning, ej särdeles betydligt; det måste vid innevarande riksdag lida en ny förödmjukelse och sjelft uttala en

¹⁾ Alla dessa, från och med Ascheberg, och derjemte åtskilliga af de frånvarande (inalles 12) blefvo, till följe af en konungens skrivelse till landtmarskalken, vid riksdagens början såsom grefvar introducerade i första klassen på riddarhuset. De öfrige voro redan förut grefvar och såsom sådana introducerade.

²⁾ General-guvernörerna i Skåne (Ascheberg) och i Estland (Ax. Jul. De la Gardie) voro, såsom nyss nämndes, bland de närvarande rådsherrarne.

³⁾ Se Adelns prot. för d. 6 Febr. 1639, i Riddarhusarkivet.

sträng förkastelsedom öfver sina förra åsigter om sitt embetes myndighet. Dock rådfrågades det stundom i regeringsärenden, förnämligast riksdagsfrågor, såsom vi nyss sett ske genom konungens skrivelser den 23 Nov. och 4 Dec. 1688; och med Bengt Oxenstierna underhöll Karl XI en tät rådplägning, isynnerhet beträffande de utländska förhållandena.

2. Riksdagens början.

Såsom ofvan är nämndt, utfärdades riksdagskallelsen d. 26 Nov. 1688. Såsom skäl till ständernas sammankallande anföras deri farhågorna för ett krig under de förhanden varande farliga konjunkturerna i Europa. Den 4 Febr. 1689 skulle till riksdag i Stockholm inställa sig: *"Grefvar, Friherrar, Ridderskap, Adel och Frälsemän, som till laga år komme och utan laga förfall stadde äro; Erkebiskopen, Biskopar och Superintendenter med 2 skickelige Prestmän af hvar Consistorio; dernäst hemmavarande Öfverstar eller Öfverstlöjtnanter med en Kapiten af hvart regimente; så ock af hvar stad en Borgmästare och en Rådman eller någon annan beskedelig Borgare; sist en bofast man af Allmogen i hvar härad."*

Adeln var ganska talrikt samlad ¹⁾. Enligt underskrifterna å riksdagsbeslutet utgjordes första klassen af 57, den andra af 15 och den tredje af 185 personer. Till adeln räknades, som bekant, äfven krigsbefälet, ehuru det i riksdagskallelserna nämndes efter presterskapet. Landtmarskalk var vid denna riksdag hofkanslern, friherre Nils Gyldenstolpe, son till den lärde professor Wexionius, som adlades under detta namn. Han hade hittills mest varit använd i utrikes värf och deltagit i en mängd beskickningar till Frankrike, Holland och Danmark. I sitt helsingstal till adeln beklagade han också, att han *"en rund tid hade varit ifrån de inrikes och enkannerligen riksdagsärenden,"* hvarföre han utbad sig att få röna ståndets öfverseende. Detta synes dock varit en öfverflödigt anhållan, enär han utförde sin

¹⁾ Dock försummade ganska många att ordentligen bevista plena, hvarföre en dukats pligt bestämdes för dem, "som äro absentes eller komma för sent." Ad. prot. d. 8 Febr.

befattning till ståndets stora belåtenhet. Gyldenstolpe var en ifrig förfäktare af enväldet och konungens alla önsknings; hans vanliga förslag då viktigare frågor förekommo hos adeln eller inom sekreta utskottet, der han, såsom landtmarskalk, äfven förde ordet, var att man borde "*vända sig till Kungl. Maj:t med förfrågan om huru med saken förfaras bör*" ¹⁾. Också blef konungens utmärkta nåd belöningen för hans såsom landtmarskalk vid denna riksdag inlagde förtjenster, och Gyldenstolpe hugnades redan följande året (1690) med utnämningarna till grefve och kungl. råd, äfvensom till guvernör för kronprinsen samt kansler för Lunds universitet (efter Lindskiöld, som samma år aflidit). Bland ståndets öfriga medlemmar märkas Gabr. Oxenstierna, Douglas, Lorents Creutz, Ax. Leyonhufvud, Carl Bonde, Per Sparre, Örneklou, Lowisin, Erik Dahlberg, Olof Thegner ²⁾, Ax. Wachtmeister, Gabr. Falkenberg m. fl., alla inom första klassen, de flesta sedermera förekommande i sekreta utskottet; i den andra klassen voro Henrik Falkenberg och den nyss omnämnde Ekeblad de mest framstående; i den tredje: Wallenstedt, Jak. Gyllenborg ³⁾, Lindhielm och Strömfelt. Spår af några egentliga partier inom adeln eller någon större oenighet mellan de särskilda klasserna förspörjas icke vid denna riksdag, utan alla voro för det mesta ense i de viktigare frågorna. Ifrigast synes

¹⁾ Ett exempel må här anföras, ehuru beträffande en mindre viktig fråga. Bland de utskott, som inom adeln valdes, var äfven ett, som hade att granska "sköldebrefven" för dem, som begärde i någon viss klass upptagas. Inför detta utskott gjorde Ekeblad ansökan om att få uppflyttas i andra klassen, enär han kunde bevisa sig härstamma från en Anders Hanson, som under Gustaf I var "*regimentsråd*"; detta styrktes äfven af sekreteraren i riksarkivet, Leyonmark, hvilken dessutom genom uppvisande af ett originalbref angående samme Anders Hansson ådagalade, "*att regimentsråd var detsamma som kungl. eller riksråd*." Hela ståndet, till hvilket frågan af utskottet hänsköts, förklarade saken alldeles klar och ville genast bifalla Ekeblads begäran; men landtmarskalken ansåg, att man borde "*förfråga sig hos Kungl. Maj:t*" — och så skedde. — Konungen biföll Ekeblads ansökan. Ad. prot.

²⁾ Thegner dog under riksdagen, d. 8 Mars. Karl XI har om honom antecknat i sin dagbok: "*jag har mistat en trogen tjänare i honom*." Han hade varit borgarståndets talman vid flera föregående riksdagar; nu var han friherre och landshöfding i Upsala.

³⁾ Wallenstedt och Gyllenborg blefvo vid slutet af riksdagen nämnde till friherrar.

väl i allmänhet första klassen hafva varit; dock gånvo de båda öfriga den föga efter, så att landtmarskalken vid riksdagens slut i sitt afskedstal till ståndet med rätta kunde säga att "*alla lika såsom stridit sins emellan att göra Kungl. Maj:t ett nöje.*" Äfven mellan adeln och de ofrälse stånden var förhållandet i det hela godt, ehuru dessa ej på långt när med samma entusiasm som adeln ingingo på konungens alla fordringar.

Presterna voro ej flera än 52. Deras talman var erkebiskop Olof Svebilius; jemte honom voro närvarande 7 biskopar, deribland: Haquin Spegel i Skara, Erik Benzelius i Strengnäs, Sam. Wirænius i Wexiö och Henning Skytte i Kalmar ¹⁾; vidare 3 superintendenten och pastor primarius i Stockholm; slutligen: 2 professorer, 35 pastorer och 4 lektorer. Som bekant hade ståndet vid de föregående riksdagarne plägat att, under namn af "*consistorium regni*", utöfva högsta domsrätt i äktenskapsmål och i tvister som rörde prester, vare sig sins emellan eller med socknebor, äfvensom man från domkapitlen brukat vädja till "*clerus comitalis*". Detta, som likväl ej grundade sig på någon preteståndet tillerkänd rättighet, utan blott på gammal praxis, hade af Karl XI blifvit förbjudet år 1686 genom kyrkolagen och ordningen. Likväl var ändringen för ny för att redan vid denna riksdag kunna göra anspråk på fullt iakttagande, hvarföre man också ännu finner en och annan till ståndets afgörande vilja hänskjuta mål af ofvannämnde art. I de egentliga riksdagsfrågorna rådförde sig presterna vanligen genom deputationer med borgarne och inhemtade först dessas mening, innan de sjelfva fattade sitt beslut. Inom sekreta utskottet höllo de båda stånden ständigt ihop; men presterna framstå der i allmänhet mindre än borgarne, liksom dessa åter vida mindre än adeln. För öfrigt lemna preteståndets protokoll föga upplysning om de särskilda ledamöternas yttranden öfver förekommande frågor; voteringarne skedde vanligen stiftsvis (så t. ex. "*Scarenses:*", "*Westmanni:*" o. s. v.).

¹⁾ De öfriga voro Karl Carlson i Westerås, Kristian Papke i Lund och Per Bång i Wiborg. Biskoparne Magn. Pontinus i Linköping och Joh. Gezelius i Åbo voro frånvarande; biskopsstolen i Göteborg var för tillfället ledig. Göteborg fick biskop (förut superintendenten) 1665 efter Hallands förening med stiftet; Kalmar 1678, för att skaffa Henning Skytte biskopstiteln. I Karlstad, Hernösand och Wisby funnos superintendenten ända in i senare hälften af förra århundradet.

Borgareståndet räknade omkring 80 medlemmar. Talman var Daniel Caméen, justitieborgmästare i Stockholm ¹⁾, sedan tvänne år adlad, ehuru ännu ej på riddarhuset introducerad. Bland de öfrige märkes blott borgmästaren i Upsala, Thomas Lohrman, liksom Caméen och ståndet i allmänhet lutande något åt oppositionens sida. Inga protokoll upplysa om ståndets öfverläggningar.

Ännu mindre bekanta äro *Bondeståndets* förhandlingar. Gudmund Jonson från Bjerkie härad i Westergötland har under riksdagsbeslutet skrivit sig som "*taleman*", och hans namn, jemte nämnde härads "insegel", finnes der främst bland ståndsbrödernas underskrifter och häradenas sigill, hvilka annars framträda i ordning efter landskapen (Uplands härader först ²⁾). Ståndet åberopar ständigt sin fattigdom jemte sin "enfald och okunnighet", såsom förevändning för att slippa ifrån bevillingarne; till den senares afhjelpande nämndes af de tre högre stånden inom sekreta utskottet ett särskilt utskott, som flera gånger var hos bönderna för att lemna dem upplysningar och råd i förefallande frågor, hvilken åtgärd också synes hafva haft god verkan. I sekreta utskottet deltog, som bekant, ej bönderna; dock tillkallades från dem stundom deputationer, som underrättades om de viktigare frågorna. —

Den 4 Februari 1689 utblåstes riksdagen, anteckningarne skedde på riddarhuset och de ofrälse stånden konstituerade sig; under de båda följande dagarna sändes deputationer att uppvakta konungen och den kungliga familjen, äfvensom stånden helsade hvarann. Den 7 Febr., redan kl. 8 på morgonen, samlades Stån-

¹⁾ Borgmästaren i Stockholm var den tiden sjelfskrifven talman för borgarståndet, liksom erkebiskopen för presterna.

²⁾ Presteståndets protokoll nämner ej denne Gudmund Jonson, utan i stället en Gudmund Mattsson från Näs socken i Östergötland, såsom talman, och låter denne vid riksdagens början och slut på ståndets vägnar hålla orationer på rikssalen efter landtmarskalken och de öfriga talmännen. Att Gudmund Jonson varit böndernas talman lider likväl intet tvifvel, då han egenhändigt skrivit sig så under sjelfva riksdagsbeslutet. Kanske var Gudmund Mattsson en slags "förespråkare," som vid högtidliga tillfällen förde ordet för ståndet, under det deremot den egentliga talmannen ledde öfverläggningarne. Utom dessa båda nu omnämnde, förekomma i handlingarne inga namn på ståndets medlemmar, hvilka vanligen endast sammanfattas under kollektiv-benämningen: "*bonden*."

derna på rikssalen, efter att förut hafva i slottskyrkan åhört riksdagspredikan öfver 2 Cor. V. 11, hvilken hölls af den några dagar förut invigde biskopen i Wexjö, Samuel Wirænius. På konungens vägnar höll Bengt Oxenstierna ett helsningstal till ständerna, hvarunder konungen stod med blottadt hufvud, omgifven af sin familj och rådet. Derpå uppläste kanslirådet Bergenhielm den kungl. propositionen ¹⁾; slutligen höllos orationer af ståndens talmän ²⁾.

Den kungliga propositionen var affattad i mycket allmänna ordalag och sysselsatte sig egentligen blott med rikets yttre förhållanden. Deri förmåles, hurusom konungen hoppats, att ej så snart behöfva åter sammankalla ständerna, helst de vid senaste riksdagen *"i en och annan måtto sig så berömligen och väl förklarade, som då efter sakernas tillstånd och beskaffenhet tycktes till det allmänna bästa och rikets förkofran och säkerhet eventualiter kunna fordras och betarfwas"*. De orsaker, som likväl nu föranlåtit att skrida till riksdags sammankallande, voro:

1:o *"den häftiga och bedröfliga krigslågan, som, Gud bättre, åter är vorden i christenheten upptänd, varandes högeligen att befara, att densamma torde också ansticka Sveriges rike och provinser, så framt man icke i tid med sådana anstalter sig förser, som till dess afvärjande och underdämpande fordras."* Konungen hade väl använt alla möjliga och upptänkliga medel till fredens bibehållande, hade ej heller förnärmat någon fremmande makt, och egde således grundade anspråk på att riket måtte få fortfarande *"hugna sig af fred och rolighet"*, om icke det vore världens *"vis och väsende, att då man bestitar sig om freden finnas ofta de, som vilja göra sig fördel och nytta deraf till att utvidga sig och söka sig allehanda förmåner."* Så hade nu också händt, i det att *"Kungl. Maj:ts vänner och bundsförvandter (deribland och sådane finnas, hvilkas fred och säkerhet äro begrepne uti samma allmänna fredsfördrag, på hvilka kronan Sveriges sig grunda) blifva med våldsamma vapen förföljde och undertryckte, utan att någon rättning derpå förspörjes."* Det vore därför nödvändigt att vara betänkt på allvarliga åtgärder och börja krigs-

¹⁾ Den kallas i handlingarne vanligen *"Generale"* eller *"Publique Propositionen"*, till skillnad från den Sekreta Propositionen.

²⁾ Landtmarskalkens tal vid detta tillfälle äfvensom vid riksdagens slut finnas tryckte hos Lønbom, *Handl. till Karl XI:s historia IV, 172 och 175.*

rustningar. ”Ständerna hafva uti sista riksdagsbeslutet beviljat deras kontribution och understöd på händelse af krig. Kungl. Maj:ts mening och nådige proposition är, att, till att afvända ett krig, det vore en vinst, om man i tid och förut till sådane anstalter, som ofvanförmäldt är, sig med behöriga medels anskaffande angrepe.”

2:o ”Sedan äro ock några höge och viktige ärender, som det allmänna bästa och inrikes väsendet angå och nu här ej uppräknas, dem Kungl. Maj:t åt ständernas utskott närmare meddelandes och proponerandes varder.” —

Då man besinnar, å ena sidan, att allt, som egentligen angick utrikes angelägenheterna och rikets försvar, alltsedan riksdagen 1627 plägade hänskjutas till det sekreta utskottet, utan att komma till de öfriga ständernas kännedom; å den andra, att från och med riksdagen 1680 äfven inrikes ärender, såsom vi äfven nu finna vara förhållandet, undandrogos samtliga ständerna och lemnades till behandling åt detta utskott, hvars medlemmar dessutom sedan 1682 (om ej tidigare) valdes af konungen ¹⁾ och ej bland sig räknade en enda representant från rikets fjerdaste stånd: så inses lätteligen, hvilken föga betydande role var de egentlige ständerna förbehållen. Man hade dock nu hunnit någorlunda vänja sig vid dessa enväldets nyheter; åtminstone förspörjas ej mera några klagomål öfver dem. Det återstod för ständerna sjelfve föga annat af vikt att rådpläga om, än de besvär de hade att till konungen inlemna, hvarvid äfven deras frihet var inskränkt så till vida, som de måste tillse, att ej bland besvären något upptogs, som kunde misshaga konungen ²⁾. Den egentliga diskussionen öfver de viktigare frågorna förekom således numera inom sekreta utskottet, och stånden hade i afseende på dem endast att godkänna dess beslut, hvilket, strängt taget, till och med var öfverflödigt, enär utskottet var utrustadt med full beslutande rätt äfven å de öfrige ständernas vägnar ³⁾. Dock

¹⁾ Schönbergs hist. bref III, 27.

²⁾ Så utsattes, uti resolutionerna på allmogens besvär vid riksdagen 1693, 1000 daler s. m. såsom böter för den, som ”söker något sådant, som löper mot Kungl. Maj:ts gjorda förordningar och reglementen.” Schönberg l. c. 110.

³⁾ Utskottet kallas derföre esomoftast ”Ständernas fullmäktige utskott.”

var, i detta som i många andra afseenden under envåldstiden, praxis vida mindre olidlig än teorien. Så finna vi åtminstone de ofrälse ledamöterna i utskottet, vid fattandet af något vigtigare beslut, vanligen förbehålla sig, "att först få *communicera det medbröderna*." Om någon diskussion inom de ofrälse stånden öfver de från utskottet meddelade frågorna ¹⁾ innehålla likväl handlingarne ingenting, ehuru det derföre vore orätt att föreställa sig, att någon sådan ej hos dem kom i fråga.

Sekreta utskottets ledamöter valdes numera, såsom ofvan nämndes, af konungen och bland de tre högre stånden. Dervid gick så till, att från kansliet nedsändes till de särskilta stånden af konungen undertecknade samt ordentligen kontrasierade listor på de personer, som han "*vilde bruka i det sekreta utskottet*". Utskottet var vid denna riksdag ganska talrikt: af adeln sutto der 38, af presterna 28, af borgarne 22, de tre talmännen inberäknade; summa 88. De mest framstående bland de adlige ledamöterna äro ofvan uppräknade ²⁾; till dem kunna vi här lägga Mörling, Grass, Gyllenkrok och Cronman. Per Sparre är den ende bland dem, som synes göra ett, om ock svagt, motstånd mot enväldsåsigterna; åtminstone är det endast han, som söker framkomma med ursäkter för de «präjudicerlige» protokollen. Bland de ifrigaste äro deremot landtmarskalken och Gyllenborg. Bland presterna märkas erkebiskopen och de 7 vid riksdagen närvarande biskoparne; bland borgarne Caméen och Lohrman. De adlige ledamöterna plägade vid de vigtigare frågorna konferera med rådet, liksom de ofrälse med sina medbröder utom utskottet ³⁾. —

¹⁾ Innan bevillningsfrågan föredrogs hos presterna, "*logs juramentum silentii*" skriftligen af dem, som ej sutto i sekreta utskottet. Om detta äfven skedde i de andra stånden, veta vi ej.

²⁾ Sid. 13; dock voro Gabriel Oxenstierna, Douglas, Ax. Leyonhufvud, Ekeblad, Wallenstedt och Strömfelt ej medlemmar af utskottet.

³⁾ Då, såsom ofvan anmärktes, det under envåldstiden egentligen var till det sekreta utskottet, som öfverläggningen om de vigtigaste riksdagsfrågorna hänsköts, hvarföre man ock med allt skäl plägat gifva det benämningen "riksdagarnes verkstad", så vilja vi i det följande isynnerhet fästa uppmärksamheten vid detta utskotts förhandlingar, helst som dess protokoll är vida fullständigare och mera upplysande, än så väl adelns som presternas. — Jemte dessa trenne protokoll, ha isynnerhet "*Riksdagsakta 1689*" (på riksarkivet) blifvit begagnade.

Listorna på sekreta utskottets medlemmar nedsändes till stånden tidigt på morgonen den 8 Febr., dagen efter den kungl. propositionens öfverlemnande till ständerna. Redan kl. half 8 på morgonen skulle utskottet möta rådet "på slottet i konferenssalen." Der höll Bengt Oxenstierna å konungens vägnar ett helsingstal, som af landtmarskalken å utskottets vägnar besvarades; tysthetseden underskrefs och Bergenhielm uppläste sekreta propositionen. Denna är mycket vidlyftig. I dess förra afdelning redogöres för rikets förhållande till fremmande makter. Deri betygas, hurusom "*Kungl. Maj:t i allt sitt råd och dåd har haft och ännu alltjemt har sitt förnämsta ögonmärke på fredens behållande*"; vidare omnämnes, hvilka förbund K. M. derföre funnit sig föranlåten att ingå med en och annan "Potentat och Stat", och slutligen framställes, hvad så väl till dessa förbunds fullgörande, som i öfrigt till Sveriges rikets och dess provinsers egen säkerhet "fordras och betarivas." I propositionens senare afdelning "*om det inrikes väsendet*", meddelas utskottet en redogörelse för, huruvida de af ständerna vid senaste riksdagen åtagne bevilningarne varit tillräcklige till bankens och fattiga sollicitanters betalning; hvilka åtgärder vidtagits till handelns och manufakturernas upphjelpande, samt "*hvad så igenom en och annan komission, som eljest i gemen, sedan sista riksdagen till det allmänna bästa kan vara förrättadt.*" Derpå följer den egentliga propositionen, som är affattad i följande 5 punkter:

I. *Begär Kungl. Maj:t, att, "såsom krigstarfverne, der de påkomma, äro mycket trängande och intet uppskof tåla" ständerna må sins emellan öfverlägga, "huru de 1686 utlofvade tvänne års kontributioner i händelse af krig måtte ofördröjligen och nu förut vara i beredskap."* Föreslår, att ständerna afhandla med banken om, att emot intresse dessa medel förskjuta, eftersom de sjelfva väl ej kunna så hastigt, som behofvet fordrar, dem sammanbringa.

II. Då ofvannämnde bevilningar ingalunda vore tillräckliga till ett kanske oundvikligt krigs utförande, så "*drager Kungl. Maj:t till ständerna den tillförsigten, att de med en sådan hjälp, som nöjaktig pröfvas och i hast kan vara att tillgå, söke att gripa Kungl. Maj:t under armarne*", och påtaga sig ännu en dylik kontribution som den förra, och att de genom banken eller någon annan så laga, att den genast vid anfordran kan få lyftas.

III. *Begäres Lilla Tullens och Accisens fortfarande förhöjning på några år till fästningarnes upphjelpande.*

IV. Som Kungl. Maj:t "för det oväder, som fäderneslandet hotas utaf", måst låna 4 tunnor guld af de medel, som ständerna 1686 anslogo till bankens betalande; så *hemställes, huru i stället "banken må sin förnöjning undfå."*

V. Eftersom Karta Sigillata så föga kunnat indraga, så "förser sig *Kungl. Maj:t till ständerna, att de må rådgöra om några erkläckeliga medel, till att ställa de fattiga sollicitanter tillfreds angående deras återstående löningars fordringar."*

3. Bevillningsfrågorna.

Den 8 Febr. på eftermiddagen började Sekreta Utskottet sina öfverläggningar. Den första frågan, hvarom diskuterades, var sekreta propositionens förra afdelning, om "externa." Utskottet fann då för godt, att, såsom förr pläгат ske, öfverlemnade hela detta ärende "åt *Kungl. Maj:ts nådiga disposition och höga försigtighet, efter det är ett verk, som allt efter conjunkturerna måste lämpas."* Följande dagen upptogs likväl ärendet ånyo, i det att landtmarskalken lemnade utskottet en "närmare information i de utrikes sakerna", i synnerhet i hvad som angick den holsteinska tvisten. "*Sveriges både interest, säkerhet och reputation fordrade att redressera holsteinska verket*"; ingen vore dertill närmare förbunden än *Kungl. Maj:t*; det vore för Sverige af högsta vikt, att ej Danmark så finge tillvexa, att det åter kunde bli farligt; Bremen, Hamburg och Lybeck skulle ofelbart komma att af detsamma angripas, om denna occupation finge ega bestånd; man måste "med våld komma Danmark till raison." Flere, i synnerhet af adeln, yrkade också, att skyndsamhet och allvar å Sveriges sida här vore af nöden: "*andra stater skola nog stå oss bi, om de se oss börja."* Slutligen förklarade utskottet enhälligt: "*vi finna justitiam causæ för Sverige i saken angående Holstein, och lemna allt i Kungl. Maj:ts nådiga behag."* Utförligare framställas utskottets tankar häröfver i dess svar på sekreta propositionen ¹⁾,

¹⁾ Finnas bland riksdagsakta.

dateradt den 15 Mars, deri det prisar »den högstlofvärdige och försigtige conduite H. K. M. hafver hela tiden fört», såväl till underhållande af den allmänna freden, som till befästande af rikets säkerhet genom fördelaktiga förbund med fremmande makter. Isynnerhet omnämnas underhandlingarne angående hertigens af Holstein restitution, hvilken utskottet finner konungen framför alla andra förpligtigad att antaga sig, »icke allenast för den nordiska fredens skull, som till alla sina stycken och delar måste hållas obruten, utan ock isynnerhet för det intresse H. K. M. och vårt kära fädernesland hafver, att Danmarks makt ej måtte genom så stora länders accession tilltaga.» Utskottet hoppas, att genom den Högstes bistånd fred skall kunna bemedlas; »men», yttras der vidare, »som vi finna oss ofullkomlige, att häri så judicera och dömma, som sig bör, så kunne och böra vi tryggeligen hemställa H. K. M. allt detta, att deri göra som sakerna fordra, till sitt rikets och sina trogne undersåtares välfärd och försvar.» — Detta svar åberopas sedermera i riksdagsbeslutet, III §.

Sedan utskottet uttryckt sitt erkännande af krigets rättmätighet, gällde det att tillse, huru medel skulle kunna anskaffas till dess utförande. Dermed öfvergick man till de egentliga propositionerna, hvilka man beslöt att punkt för punkt upptaga till diskussion. Den 10 Febr. gjordes i utskottet början med första punkten, »huru de vid riksdagen 1686 beviljade båda kontributioner för händelse af krig, skulle nu ofördröjligen kunna vara att tillgå.» Landtmarskalken upplyste, att beloppet af dessa båda kontributioner besteg sig till inemot 18 tunnor guld, en summa som vore vida större än att den, såsom konungen önskat, kunde »ofördröjligen vara i beredskap», såvida man ej, enligt konungens förslag, ville ingå i underhandling med banken om, att mot intresse förskjuta åtminstone en del af densamma. Gabr. Falkenberg och Lowisin erinrade om vigten af att ej onödigtvis uppnegotiera mer, än hvad som omöjligen kunde snart nog inflyta genom kontribution: »det vore godt att ej gravera riket med så stort intresse.» I afseende på sättet för kontributionen föreslog Caméen, att samtliga ständerna, i likhet med borgarståndet, skulle betala en viss procent af sin egendom; detta förslag väckte dock nu, likasom flera gånger sedermera under riksdagens lopp, då det af Caméen förnyades, häftigt motstånd bland adeln: »dess

gods kunde ej så säkert taxeras, som borgarnes»; en sådan »modus contribuendi» vore för adeln »ovanlig och förhållig och skulle förorsaka mycket menader»; man hade föröfrigt redan 1686 kommit öfverens i afseende på sättet för ifrågavarande kontributioners utgörande; nu vore endast fråga om, när de skulle erläggas. — För denna senare frågas närmare diskuterande, trädde hvarje af de tre utskotts-stånden för sig.

Inom adeln föreslog kammarrådet Gyllenborg, att »låta de båda betalningsterminerna bero på Kungl. Maj:ts behag och godtfinnande», samt att göra hela ståndet solidariskt ansvarigt för dess anparts inbetalande till de terminer konungen ville bestämma; för det, som behöfde uppnegotieras, skulle samtliga ståndet ansvara. Henrik Falkenberg ville bestämma den förra betalningsterminen till instundande Mars månad, såsom i 1686 års riksdagsbeslut var utfästadt; den senare åter kunde af konungen bestämmas. Lowisin visade, att kontributionerna voro säkra, såsom »grundande sig på hemman och löner, som voro vissa.» Det vore således ej för ståndet förenadt med någon risk att »stå» för uppnegotiationen. För sin del ville han på förhand erlägga för alla sina underhafvande hvad de borde contribuera, och sedermera komma till rätta med dem så godt sig göra lät. Flere andra landshöfdingar lofvade detsamma, hvar efter adeln stannade i det beslut, att till af konungen bestämda terminer inbetala de båda kontributionerna och på hela ståndets caution uppnegotiera det som ej ordentligen inbetalades. — På eftermiddagen samma dag (den 10 Febr.) var ståndet uppe hos rådet, för att redogöra för sitt beslut och anhålla om rådets utlåtande deröfver. Efter en kort enskilt öfverläggning, betygade rådet genom Bengt Oxenstierna sitt fullkomliga bifall till hvad adeln beslutit, tackande derjemte ståndet för »dess ifver att bispringa Kungl. Maj:t». Landtmarskalken anhöll, att rådet ville något närmare yttra sig uti ifrågavarande sak, hvarpå en kort diskussion föreföll, hvarunder några af rådet (Lichtone m. fl.) tillstyrkte, att låta konungen sjelf, då behöfvet sådant påkallade, uppnegotiera och sedan genom exekution infordra bevillningarne inom ganska korta terminer. — Efter denna öfverläggning med rådet ändrade adeln något sitt förra beslut: de hemställa till Kungl. Maj:t att bestämma terminerna; vilja dock nu genast upphandla 2 tunnor guld och erlägga 6 procents intresse derå, till

dess första kontributionsterminen utgår; de föreslå såsom terminer den sista Mars och den första Oktober; skulle Kungl. Maj:t före Okt. behöfva uppnegotiera, så bestå de intresse å den upplånade summan för mellantiden.

Den 11 Febr. voro åter alla tre stånden i utskottet tillsammans, för att meddela hvarandra sina fattade beslut. Prester och borgare hade förenat sig om att utgöra den ena kontributionen i Mars¹⁾, enligt förra riksdagens beslut; med den andra hoppades de få anstånd till November. Borgarne önskade få öfverlemna uppnegotiationen, om en sådan vore af nöden, åt Kungl. Maj:t, då ståndet ville ansvara för räntan derå; presterna nämnde ingenting hvarken om uppnegotiering eller om kausion därför. — Derpå företogs i utskottet den andra punkten af sekreta propositionen. Diskussionen häröfver var ganska kort. De tre stånden beviljade till år 1690 i Oktober »en enkel kontribution, sådan som i 1686 års beslut är utsatt»; behöfde Kungl. Maj:t före denna tid uppnegotiera dessa medel, så skulle ständerna erlægga ränta å det uppnegotierade för mellantiden. Dock förbehöllo sig prester och borgare att få rådföra sig med sina medbröder utom utskottet.

Den 13 Febr. föredrogos i de särskilda ståndens plena de beslut, som inom sekreta utskottet blifvit fattade rörande de begge första punkterna i sekreta propositionen. På riddarhuset bifölls med acklamation sekreta utskottets beslut: i första klassen »samtyckte alla med en mun dertil»; inom tredje klassen »ropade alla ja»; den andra klassen (den afgaf vanligen sitt votum sist) »konformerade sig med de öfriga.» Landtmarskalken berömde ridderskapet och adeln »för deras villighet att gripa Kungl. Maj:t under armarne; det veta alle, att Kungl. Maj:t intet begärer något, som är undersåtarne till skada». Nästan alls ingen diskussion föregick dessa viktiga beslut. — Icke heller i presteståndets plenum föranledde ärendet någon egentlig diskussion. Erkebiskopen omtalade, att han vid enskilt företräde hos konungen förgäfves sökt för ståndet utverka frihet från intresse å bevillningen för 1690, ifall den komme att på förhand uppnegotieras. Sedan man genom en deputation rådfört sig med borgarne, hvilka emellertid gillat sekreta utskottets beslut, utom

¹⁾ Konungen medgaf några dagar senare, att denna termin framflyttades till April (Prest:s prot.)

att terminen för 1690 års kontribution framslyttades till November, förenade sig presterna med borgarne.

Men motsträfvigare voro bönderna. En deputation från dem hade uppkallats till sekreta utskottet, för att erhålla del af de tre högre ståndens beslut i afseende på första punkten af sekreta propositionen. Några dagar senare återkommo böndernas deputerade för att derå afgifva svar. De bådo att blifva förskonte från de båda bevillningarnes inbetalande »tills detta årets gröda inkommer, hvaraf de sedan vilja dela allt det möjligt är»; intresset »förstå de sig ej på, bedja att bli derifrån alldeles förskonte»; de skulle ådraga sig »de hemmavarandes förtret och ovänskap, om de dertill samtyckte»; de klagade derjemte mycket öfver fattigdom. Landtmarskalken sökte visa dem, att det ifrågavarande intresset blefve en obetydlighet, ingalunda värd deras fruktan, samt att de hemmavarande ej kunde visa dem fiendskap för »det de gjorde till fäderneslandets bästa.» Tillika underrättade han dem om den för år 1690 af de tre stånden beviljade enkla bevillningen och bad dem derom underrätta sina medbröder. Sedan bönderna afträdt, valdes bland sekreta utskottets medlemmar en deputation af 19 personer, hvaribland 6 landshöfdingar, som sändes att »informera allmogen om dessa ärenden.» Men bönderna förblefvo lika fullt i sin farhåga för intresset. De skickade en deputation till konungen för att bedja om förskoning derifrån. Konungen, vanligen skonsam mot bönderna, lemnade också dertill sitt samtycke och medgaf dem dessutom, att först i Oktober utgöra de båda kontributionerna för år 1689. Dermed voro bönderna likväl ej tillfredsställda. De ville alldeles slippa den tredje kontributionen (för år 1690), emedan »de ej hade råd att den erläggas»; detta läto de genom en ny deputation säga sekreta utskottet. Landtmarskalken erinrade deputationen om de öfrige ståndens enighet i afseende på denna punkt och om rikets behof; tillika beslöts att ånyo sända samma deputation som förut till bönderna, för att förmå dem att ge efter. Det dröjde dock ännu en hel vecka, innan de i sekreta utskottet anmälde, att de åtagit sig de tre kontributionerna. —

Tredje, fjerde och femte punkterna af sekreta propositionen afgjordes såväl i utskottet som hos ständerna utan någon märkligare diskussion. Dahlberg föreviste kartor öfver fästningarne samt redogjorde för de kostnader, som på dem voro nedlagda.

Man beslöt att låta förhöjningen af Lilla tullen och Accisen fort-
fara i ännu 4 år (1691—94) ¹⁾. Äfven beviljades en half kontri-
bution för år 1691 till bankens liquidierande, äfvensom ännu en
half för år 1692 »till de fattiga sollicitanterns afbetalning», hvar-
jemte Karta sigillata ²⁾ skulle fortfara »på några år»; dock gjor-
des i afseende på dessa båda halfva bevillningar det uttryckliga
förbehåll, att de skulle utgöras endast så framt det blefve fred
innan den tiden. — På riddarhuset ropade flere, att »de ville för
K. M:s vilja uppsätta lif, blod och egendom». Äfven prester, borg-
gare samt denna gång också bönderna samtyckte, såsom det
synes, utan prut till dessa bevillningar. — Alla fem punkterna
af sekreta propositionen voro sålunda nu, såväl i utskottet som
inom de särskilta stånden, diskuterade och afgjorde. —

Vi hafva ofvan sett, att konungen ej väntat sig denna be-
redvillighet, ja ifver hos ständerna, att åtaga sig så stora bevill-
ningar. Redan den 15 Februari, således blott en vecka sedan
riksdagens början, hade adeln gått in på allt hvad konungen
begärt, samt till och med iklädt sig förbindelser med afse-
ende på bevillningarnes inbetalande, dem konungen ej äskat.
Äfven prester och borgare hade lika skyndsamt, om också ej
med samma ifver som adeln, fogat sig efter konungens vilja.
Endast bönderna hade visat motsträfvighet, men dock slutligen
efter ännu en veckas förlopp och med erhållande af några
lättnader, förbundit sig till ungefär samma vilkor som de andra
ståndet. Den summa, ständerna nu sålunda beviljat, var gan-
ska betydlig; den besteg sig till ej mindre än 36 tunnor guld, i
vårt mynt svarande mot 7,200,000 rdr rmt, som skulle erläggas
under loppet af fyra år; dessutom hade de åtagit sig förhöjnin-
gen i Lilla tullen och Accisen på fyra, samt Karta sigillata-
afgiften på obestämdt antal år. Å andra sidan voro behofven i
händelse af krig ganska stora. Genom statskommisarien Bil-
lingsköld lät konungen för sekreta utskottet framlägga ett pro-

¹⁾ Lilla tullen och Accisen blef af ständerna vid riksdagen 1622 be-
viljad. Vid riksdagen 1686 var en förhöjning å densamma medgifven för
åren 1687—90, bestigande sig till en fjerdedel af den vanliga afgiften.

²⁾ Karta sigillata afgiften påbjöds af regeringen vid riksdagen 1660,
ehuru med blott adelns och presternas bifall; den måste dock redan 1664
åter afskaffas till följe af det missnöje den uppväckt. Sedan infördes den
ånyo vid riksdagen 1686. — Rydin, Svenska folkets beskattningsrätt, sid. 40.

jekt på hvad som beräknades åtgå till en expedition på 5 månader, upptagande 27 tunnor guld, (hvaraf dock 4 redan funnos i förråd). Blevde också ej något krig utaf, så behöfdes likväl en ej obetydlig summa till »att sätta sig i den författning att kunna ett sådant företaga», såsom orden lydde i allmänna propositionen till ständerna: ty om ej Sverige, åtminstone genom krigsrustningar, visade sig ännu göra allvar med holsteinska hertigens återinsättande i sina länder, så var ej att hoppas, att Danmark skulle kunna »bringas till raison.» Detta, jemte ständernas oväntade beredvillighet att »gripa Kungl. Maj:t under armarne», förmodade konungen att höja sina anspråk och söka erhålla ännu större bevillningar. I afsigt att stämma sinnena gynnsamt för denna nya plan, lät han d. 22 Febr. lemna samtliga ständerna del af sekreta propositionen om inrikes ärendena. Karl XI visste rätt väl, att alla hans åtgärder för rikets inre styrelse skulle vinna ständernas bifall och tillfredsställelse. Också uttrycka sedermera samtliga ständerna, i sina svar d. 26 Febr. på sekreta propositionen om »interna»¹⁾, sin tacksamhet för »den stora nåden», att om dessa ärender hafva erhållit upplysning. De genomgå punkt för punkt alla de särskilda åtgärder, hvarom propositionen handlar, och betyga vid allt sin underdåniga glädje och belåtenhet. »Och eftersom vi med största glädje se», säga de slutligen, »huru försigteligen H. K. M. allt hafver skickat och lagat, och att rikens välfärd och säkerhet derpå beror... fördenskull förpligte vi oss och våra efterkommande att hålla det orubbadt, hvad så väl och högvisligen är gjordt, förordnadt och fastställt; och förklare, att den som deremot, directe eller indirecte, något skulle försöka, skall anses för otrogen emot H. K. M. och illvillig mot fäderneslandet»²⁾. — Samma svar finnes sedermera infördt i riksdagsbeslutet, I §.

Den 27 Febr., dagen efter sedan samtliga ständerna till konungen inlemnadt dessa svar, anmälte landtmarskalken i utskottet, att *Kungl. Maj:t förklarar sig nöjd med ständernas svar och tankar öfver de dem föreställda ärender* (bevillningsfrågorna), *så framt fred blifver*; men att, för den nog sannolika händelsen af krig, *konungen önskade, att »ständerna förenade sig om*

¹⁾ Finnas bland riksdagsakta 1689.

²⁾ Denna eller dylika fraser plögade ofta förekomma vid riksdagarne under envåldstiden.

sådant, som vid den händelsen kunde fordras.» — Landtmarskalkens förslag ¹⁾ var nu, »att ständerna ville kontinuera så länge kriget varar med en dubbel bevillning årligen och det derjemte på det sättet, att *Kungl. Maj:t* må derpå förut uppnegotiera». Gyllenberg, Carl Bonde och största delen af adeln täflade i ifver att uttala sitt bifall till detta förslag; Gabr. Falkenberg »ville ej spara lif och blod, utan våga allt, förr än *Kungl. Maj:ts* intresse, gloire och reputation skulle lida», hvarvid Wellingk tillade: »ingen lärer difficultera sin egendom, när han vågar sitt lif».

Det nya förslaget angick egentligen blott andra punkten i sekreta propositionen; men denna erhöll derigenom en ganska betydlig utvidgning. I stället för de förut begärda 9 tunnorna guld, fordrade konungen nu 18 och det årligen så länge kriget komme att räcka. Dock visade sig inom utskottet föga motsträfvighet att påtaga sig denna dryga beskattning, och alls ingen röst höjde sig för att fästa uppmärksamheten på vådan af att sätta en så stor bevillning på obestämd tid. Efter att hafva i ett särskilt rum voterat om den ifrågavarande krigsbevillningen ²⁾, förenade sig de adliga medlemmarne af utskottet i Lars Mörlings votum: *man skulle utgöra en enkel kontribution årligen (i November), så länge kriget varade; »men skulle antingen nöden blifva stor eller den enkla kontributionen intet förslå, så utgöres årligen ändå en kontribution till; skulle *Kungl. Maj:t* behöfva uppnegotiera, så bestå ständerna intresse från uppnegotiationens dato*». — Deremot förklarade sig presterna och borgarne ej vilja bestå mer än en enkel kontribution årligen; utskottet åtskildes också denna gång föga enigt. Följande dagen (den 28 Febr.) fortfor oenigheten inom utskottet, isynnerhet mellan adeln och borgarne, till följe af Caméens åter upprepade förslag om allmän kontribution efter taxeringsvärde; men slutligen förmåddes dock de båda ofrälse stånden att antaga adelns ofvan anförda beslut. — Adeln uppsatte derefter ett projekt till nytt svar i bevillningsfrågan, hvori isynnerhet svaret på andra punkten omarbetades;

¹⁾ Det var utan tvifvel också konungens eget.

²⁾ Vid detta tillfälle visade sig isynnerhet Gyllenberg och Lowisin särdeles nitiska. Den senares ord voro: »jag tycker, att om en kontribution ej är tillfyllest, så tagas två, äro ej två nog, så tagas tre, ty *Kungl. Maj:t* har *ex jure præeminentiæ* makt öfver min egendom, när högsta och yttersta nöden är förhanden.»

dessutom gjordes äfven den ändring, att hvad i det förra beslutet nämndes om att genast anskaffa 2 tunnor guld nu med konungens samtycke uteslöts. Tillika hade landtmarskalken anmält konungens önskan »att ej alla particulariteter af bevillningarne måtte utsättas i beslutet», utan att det vore bäst om man i stället blott återopade 1686 års beslut, der de funnos införde. Orsaken vore, att »detta beslutet lärer af de fremmande mycket blifva considereradt och de lära derpå reflectera»; det vore derföre både onödigt och onyttigt att »exprimera alla species af contributionen». Alla dessa ändringar iakttogos nu i det nya projektet, som också godkändes af rådet. Det antogs äfven, efter något motstånd, af de ofrälse stånden i utskottet, den 2 Mars.

Samma dag föredrogs detta projekt i adelns plenum, der det nästan utan någon förutgången diskussion antogs. Endast Ekeblad frågade, om man ej kunde sätta någon viss tid för kontributionen; men erhöll af landtmarskalken det svar, att sådant »vore omöjligt, då ju ingen kunde veta, huru länge kriget skulle räcka.» Alla tre klasserna förklarade enhälligt sitt samtycke till hvad utskottet projekterat. — Två dagar senare förekom frågan i plenum hos prester och borgare. Till båda stånden sände adeln deputationer för att förmå dem, att, såsom det hade skett inom sekreta utskottet, biträda det nämnde projektet. Presterna funno dock »adelns projekt mycket hårdt och præjudicerligen författadt», och ville sjelfva uppsätta »sin mening om bevillningsformen»; de rådgjorde derom med borgarne, som också vägrat att antaga adelns förslag, hvarpå de båda stånden beslöto att hvar för sig uppsätta sina svar, oberoende af adelns. Det som bland annat misshagade dem i adelns projekt var, att man deri bestämt den årliga uppnegotieringen under kriget till beloppet af en hel bevillning (9 tunnor guld). Också gaf adeln till sist efter i denna och några andra punkter, hvilket hade till följd, att de tre stånden slutligen förenade sig om ett nytt gemensamt projekt, i hvilket den omtvistade meningen ändrades så, att ständerna lemnade i Kungl. Maj:ts godtfinnande att uppnegotiera hvad som utöfver den utfästade årliga krigsbevillningen behöfdes, eftersom »det torde hända, att Kungl. Maj:t ej årligen behöfver så mycket som en hel bevillning till». Den motsatta möjligheten, eller att ko-

nungen kunde komma att på ständernas borgen årligen upplåna mer än 9 tunnor guld, hvartill man genom dessa obestämda ordalag gaf honom fria händer, förbisågs såväl inom utskottet som hos stånden.

Att bönderna ej gerna skulle vilja underkasta sig en så betydlig tillökning i de redan beviljade skattebördorna, dem de endast med svårighet och efter medgifvandet af åtskilliga lättnader förmåtts att påtaga sig, var naturligt. Också, då i sekreta utskottet landtmarskalken för ett från dem tillkalladt utskott framställde de tre andra ständens beslut i särdeles bevekande ordalag, förklarade bönderna sitt bestämda afslag: »*vi hinna omöjligen ut med det; nog hafva vi viljan, om vi man hade krafter dertill.*» Några dagar senare voro de dock betydligt fogligare; de beklagade endast, att de redan förut hade beslutit och äfven underskrifvit ett svar angående bevillningarne; »*men det är vår skyldighet, att utgöra allt det Kungl. Maj:t vill pålägga*»; »*vi skola göra allt det vi kunna och förmå*» o. s. v. Hvad som var orsaken till denna deras eftergifvenhet, är oss obekant; troligen hade ståndet varit föremål för ifriga bearbetningar från åtskilliga håll, ehuru derom föga förekommer i handlingarne. Den 8 Mars förklarade bönderna genom en ny deputation till utskottet, att »*de nu voro rigtige om bevillningen.*» De hade likväl ej biträdt de tre andra ständens gemensamma beslut, utan hade, först efter flera uppvaktningar, förfrågningar och suppliker hos konungen, uppsatt sitt svar, som också i några afseenden var olikt de öfriga ständens. —

Härmed voro nu alla vid denna riksdag förekommande bevillningsfrågor diskuterade och afgjorde. Det väsentligaste af de fattade besluten är redan framställt; för en utförligare redogörelse få vi hänvisa till Stiernman, Riksdagars och Mötens beslut, III, 2069 ff. Blott den vigtiga klausulen som angår andra punkten af sekreta propositionen (den egentliga krigsbevillningen) må här finna en plats. Alla fyra stånden förbundo sig till *en enkel bevillning 1690 och alla de följande åren i Nov., så länge kriget varade, och egde Kungl. Maj:t att, om så behöfdes, dessa bevillningar uppnegotiera innan terminerna infalla, hvilken upphandling ständerna, dock med undantag af bönderna, åtogo sig att bestå, «såsom den till vår samtliga säkerhet och bästa sker».* »*Men*» — så lyda orden i *alla fyra*

ståndens beslut — »ifall att dessa förrebemälte bevillingar, som vi således verkligen utgöra, intet skulle tillräcka till krigstarfverne, så hemställa vi i underdånighet Kungl. Maj:t, att årligen, så länge kriget varar, uppnegotiera så stor summa, som nödvändigheten fordrar, hvilken vi oss påtage, när Gud igen freden förlänar, efter handen att betala». — Med stöd af dessa betydelsefulla ord kunde sedermera Karl XII regera utan ständernas sammankallande, och likväl beständigt utskrifva nya gärder efter behag. —

4. Förkastelsedommen öfver rådsprotokollen.

Ett annat märkligt ärende, som förehades vid 1689 års riksdag, var kassationen af åtskilliga protokoll öfver »de anstötliga tal och diskurser», som tid efter annan, isynnerhet under senaste förmyndarestyrelsen, blifvit hållna i rådet. Den fullkomliga förändring, regeringssättet undergått från och med riksdagen 1680, hade isynnerhet träffat rådet och väsendtligen förminskat dess makt och anseende i jemförelse med hvad det åtnjöt före denna tidpunkt. Konungen hade numera i rådet endast villiga tjenare, som i allmänhet obetingadt fogade sig efter hans önskan, då de någongång rådfrågades, hvilket dock sällan hände, utom i justitieärender. I afseende på det närvarande förefanns ej heller i rådets ställning till konungen något, som kunde gifva Karl XI skäl till klander, så mycket mindre som det var han sjelf, som gifvit rådet dess förändrade form genom upphäfvande af dess fordna makt. Äfven för framtiden hade han sökt förläna stadga åt sina nya inrättningar, dels genom att låta ständerna vid riksdagarne 1680 och 82 med sina högtidliga stadfästelser bekräfta de nya kungliga påbuden, hvarigenom rådet störtades (eller rättare låta dessa utgå i ständernas namn), och dels genom att i allmänhet vid hvarje återkommande riksmöte låta i riksdagsbesluten införa ständernas förpligtelse för sig sjelfva och sina efterkommande att »hålla orubbadt allt hvad så väl och högvisligen var gjordt» i afseende på rikets styrelse. Det förflutna var upphäfdt och förändradt, men dermed nöjde konungen sig ej;

han ville om möjligt äfven göra det gjorda ogjordt och låta de nya förhållandena uttala en tillintetgörrelsedom öfver sjelfva minnena från de gamla. Så framställdes vid denna riksdag frågan om utplånandet af åtskilliga anstötliga uttryck »mot konungens höga rätt och välde», hvilka förefunnos i rådsprotokollen från tiden före regimentsförändringen. Denna fråga var ej alldeles ny. Vid riksdagen 1682 hade en sådan förkastelse uttalats öfver rådets och ständernas ogillande af Karl X:s testamente (i afseende på Adolf Johan). Rådet och ständerna hade då genom en akt af den 19 December förklarar, »att 1660 års protokoll, jemte alla öfriga den saken angående handlingar, borde »annulleras och för ogiltige förklaras»¹⁾. Men nu skulle man gå vida längre i nit och försigtighet.

Saken bragtes på tal först inom sekreta utskottet²⁾, der landshöfding Lowisin den 22 Febr. erinrade om åtskilliga præjudicerliga rådsprotokoll, som skulle vara nämnde i sekreta propositionen³⁾, och hvilka han ansåg »nödigt att man finge se». Landtmarskalken föreslog genast en supplik till konungen om kommunikation af dessa protokoll. Deremot tyckte Per Sparre det »vara bästa expedientet att i stillhet abolera dem; hvad är det åt, att de här skola läsas? hvem vet huru Kungl. Maj:t torde det upptaga?» Dock blef beslutet, att landtmarskalken, erkebiskopen och Caméen skulle på utskottets vägnar muntligen bedja konungen om att *erhålla del af de »protokoller och akter, som skola vara anstötliga och röra Kungl. Maj:ts höghet.*» — Konungen upptog nådigt denna anhållan, och dåvarande sekreteraren i riksarkivet, Sven Leyonmark, erhöll befallning att åt utskottet lemna de begärda handlingarna.

Följande dagen uppläste Leyonmark inför utskottet en mängd »anstötliga passager» i protokollen, men utan ordning och reda, hvarken i afseende på tidsföljd eller innehåll. Dessa, verkliga eller förmenta, anstötligheter sammanfattades sedermera, i »*Ständernas akt om kassation etc.*» af den 8 Mars, till följande punkter: »att konungen ej skulle ega makt sitt råd att taga, embeten tillsätta eller sitt rike styra och regera, utan sitt råds

¹⁾ Schönbergs hist. bref, III, 87.

²⁾ Utskottets protokoll i denna fråga finnes tryckt i *Handlingar rör. Skand. Hist. XXVIII, 257—291.*

³⁾ Det återopade stället hafva vi förgäfves sökt återfinna.

råde; att konungen vore till den s. k. regeringsformen bunden och icke skulle få kronan på hufvudet förr än han hade på samma regeringsform svurit; att rådet velat inskränka konungens rätt och makt vid lagstiftandet; att rådet velat tillägna sig makt att tala på det, hvarom ständerna sig för- enat och som *Kungl. Maj:t* gillat, antingen de voro derom till råds kallade eller ej; slutligen att rådet kallat sig media- torer mellan konungen och ständerna och ett särdeles stånd, äfvensom att det sagt sig böra hafva mer än ett votum con- sultativum.»

Dessa voro således de anstöttheter, som nu skulle ur rådsprotokollen borttagas. Per Sparre erinrade flera gånger under Leyonmarks läsning, att »*man måste distingvera på hvad tid dessa diskurser äro moverade, nemligen då Kungl. Maj:t var minorennis och en regering regerade*». Äfven anmärktes, att de fleste af dessa rådets villomeningar redan för längesedan blifvit vederlagde och rättade ¹⁾. Hvad som var orsaken till, att denna sak likväl nu åter skulle upptagas och göras till föremål för ständernas öfverläggningar, är obekant. Vid den nu inom sekreta utskottet (det var egentligen der, som saken af- handlades) börjande diskussionen öfver frågan, röstade Gabr. Fal- kenberg, Per Sparre m. fl. för de anstötliga protokollens abo- lerande, emedan »*de en annan gång kunde gifva anledning till sådana quæstioner, som äro till intet nyttiga*». Att detta lösa skäl också skulle vara det verkliga, har man svårt att tro; åtminstone lemna det ingen tillfredsställande förklaring öfver de åtgärder, som sedermera vidtogos. Kanske var egentliga afsig- ten med frågans upptagande blott att förskaffa en anledning till utfärdandet af en ny akt, som skulle stärka enväldet. Detta blef åtminstone resultatet.

Efter en kort gemensam öfverläggning, trädde de tre stån- den i utskottet åtskilda, för att öfverlägga hvart för sig, såsom ofta brukades, då viktiga beslut skulle fattas. Bland adeln yr- kade Per Sparre åter, att det vore bäst att *bedja Kungl. Maj:t »låta abolera protokollen i tysthet*». Deremot anmärkte den alltid försigtige landtmarskalken, att en sådan anhållan »*kunde lemna hos en och annan de tankar, att man här i utskottet*

¹⁾ Detta hade skett genom rådets och ständernas förklaringar åren 1680, 81 och 82, de samma genom hvilka också enväldet infördes.

gjorde något sådant som ej vore rätt». Slutligen anställdes votering, hvilken aflopp så, att adeln enhälligt biträdde Gyllenborgs och Frölichs förslag, enligt hvilket 1) *de ifrågavarande protokollen skulle aboleras såsom högst präjudicerliga*; 2) *de, som sådane diskurser fört, måga det hos Kungl. Maj:t afbedja*¹⁾; 3) *hela denna sak skulle, så framt konungen dertill lemnade sitt samtycke, kommuniceras samtliga ständerna och rådet, och 4) en skrift deröfver uppsättas*. Sedan sålunda adeln fattat sitt beslut, och hela utskottet åter var tillsammans, anförde Caméen borgarnes votum: »*de kunde ej ännu yttra sig, enär de ej rätt veta, huru de skola finna sig, om Kungl. Maj:ts vilja är, att de härom skola säga sina tankar; nog finna de, att protokollen måste aboleras, men så måste separeras det som anstötligt är*». Detsamma sade äfven presterna. Landtmarskalken omnämnde nu de 4 punkterna som adeln antagit, hvarefter dessa biträdde jemväl af de båda ofrälse stånden, endast att borgarne tillade till första punkten: »*protokollen kunna väl blifva ståendes, men genom en akt annulleras*».

Å utskottets vägnar anmäldes dessa beslut genom de tre talmännen hos konungen, hvilken lemnade sitt samtycke till den begärda kommunikationen med rådet och samtliga ständerna, äfvensom till att man skulle få skriftligen förklara sig öfver hela detta ärende. Till denna skrifs uppsättande valdes inom sekreta utskottet en kommitté af 12 personer (Wellingk, Lowisin, Henr. Falkenberg, Spegel, Wiranius m. fl.). Den 6 Mars var ett projekt till skriften uppsatt och diskussion deröfver anställdes i utskottet. Axel Wachtmeister ansåg, att det var »*onödigt att upprepa alla momenter, hvari protokollen äro anstötliga*»; det vore äfven otjenligt »*att hvar och en skulle löpa med det som är ansedt såsom crimen læsæ majestatis*». Deremot yrkade landtmarskalken jemte flere af adeln specifikation af de anstötliga momenterna: »*ty skall något annulleras, så måste ju utsättas hvad det är som är anstötligt*»; dermed förenade sig äfven de ofrälse stånden. En deputation från bönderna, som kom för att meddela utskottet ståndets betän-

¹⁾ En medlem af utskottet, Cronman, gick ännu längre och ville, »*att deras arfvingar, som äro döde, bära också göra afbön*», hvilket dock ej vann utskottets bifall.

kande i bevillningsfrågan, hugnades äfven med kommunikation angående de anstötliga protokollen, och projektet till skriften om annullerandet upplästes. Bönderna sade sig tycka »skriften vara väl satt; de litade på de högre ståndens höga förstånd och tackade för den dem vederfarna nåden».

Följande dagen — det var den 7 Mars — sändes en deputation af 48 personer, valde till lika antal *ur alla fyra stånden*, för att uppvakta rådet och begära dess utlåtande öfver denna sak och särskilt öfver den nu uppsatta skriften. Rådet öfverlade en stund för sig. Derpå svarade Bengt Oxenstierna, tackade för kommunikation, berömde »utskottets intention», beklagade »att sådane anstötligheter skola finnas i protokollet», hvilket skulle »än mer bedröfva rådet, ifall sådant vore skedt med berådt mod till att betaga Kungl. Maj:ts myndighet, hafvandes rådet tvertom alltid haft de tankar att styrka Kungl. Maj:ts makt; det vore tjenligt att »abolera allt sådant» till förekommande af irring, och kunna »deras Excellenser intet utan agreera ständernas uppsåt, såsom de ock sjelfve lära med en underdånig skrifvelse härom inkomma till Kungl. Maj:t; de hade vid den projekterade skriften intet annat att erinra, än att ständerna ville bedja Kungl. Maj:t, att allt sådant »måtte till eviga tider aboleras, blifva uti en evig glömska och aldrig påtalas». Landtmarskalken sökte genom citater ur sjelfva Landslagen, på hvars origtiga tolkning de fleste af rådets förra villomeningar skulle vara grundade, visa, att konungen ej är bunden vid någon lag, utan är öfver lagen; »men om konungen egde en sådan myndighet i ett valrike (såsom Sverige var då landslagen utfärdades), mycket mer i ett arfrike». — Konferensen med rådet föranledde ingen annan ändring uti utskottets projekt, än att det af rådet begärda tillägget deri infördes, hvilket dock Caméen ansåg betänkligt, emedan det möjligen kunde tydas såsom ett »betviflande af Kungl. Maj:ts nåd».

Morgonen derpå föredrogs detta ärende, äfvensom utskottets derom uppsatta skrift, i de särskilta stånden. Hvarken på ridarhuset eller hos de ofrälse stånden föranledde det någon märklig diskussion. Landtmarskalken föreställde adeln vigten af protokollens annullerande; sådant vore »ansedt till att förekomma all irring, förorsaka enighet mellan konungen och underså-

tarne, och komma hvar och en att hafva en rätt tanke om konungens höghet och sin egen underdåniga skyldighet». Äfven förklarade han landslagens ord, att »konungen eger rike sitt att styra med sitt råds råde», hvarur han ville draga den meningen, att unionskonungen skulle styra sitt rike Sverige med sitt råd i Sverige »och intet taga några fremmande dertill; ty den tiden, då vår lag blef gjord, voro alla tre konungarikena tillsammans, och då præcaverades genom dessa ord, att hvar-dera riket skulle rådaskas med sitt eget råd»¹⁾. Alla tre klas-serna på riddarhuset gillade och biträdde sekreta utskottets skrift om protokollens förstörande; så äfven de tre ofrälse stånden, hvarefter denna »Ständernas akt om kassationen»²⁾ samma dag, d. 8 Mars, till konungen öfverlemnades.

Äfven rådet inlemnade den dagen en supplik i detta ämne. Den är alltigenom hållen i den ödmjuka och servila stil, som under enväldstiden var bruklig äfven i allmänna handlingar. De betyga deri, såsom orden lyda, »med hvad hjertans bedröfvelse vi måst af de upplästa protokollen förnimma, huruledes någre af Kungl. Råden i förra tider hafva kommit till en så stor antingen fåkunnighet eller öfverdåd, att de hafva med sådane svåra anstöttheter samt ogrundade och oförsvarlige expres-sioner utlåtit sig emot de höge jura och rättigheter, hvilka Eders Kungl. Maj:t, såsom Sveriges rikets rätte arfkonung, så klart och oförnekligen competera och tillhöra. De »draga en innerlig horreur och fasa till slike förgripliga tal och diskurser», finna att konungen har rättmätig orsak att der-öfver vara på det högsta förtörnad, och bönfälla, »att Kungl. Maj:t af nåde ville sig beveka låta, att alla slika i proto-kollen anstötliche rum och passager måge aboleraras och till-intetgöras. Vi, för våra personer, heter det slutligen, som denna tiden hafva den lyckan och nåden att bekläda Eders Kungl. Maj:ts rådsembeten, skola skyligast med all flit, zèle och sorgfällighet dagligen och med ängslan eftertrakta, att i tal och gerningar kunna visa, att vi sätte vår högsta heder och ära deruti, att kunna mer och mer göra oss Eder

¹⁾ Adelsns protokoll i denna fråga finnes tryckt i *Handl. rör. Skand. Hist.* XXVIII, 292—296.

²⁾ Finnes bland riksdagsakta 1689; dess hufvudsakliga innehåll är of-van anfördt, sid. 31 och 32.

Kungl. Maj:ts nådigste förtroende värdige... , på det oss in i grafven och på vår döda mull må följa den lycksaligheten, att få nämnas, såsom vi uti all underdånig trogen devotion äro och förblifva» etc. etc.¹⁾ — Denna supplik är undertecknad af de 13 vid riksdagen närvarande kungl. råden. Bland de frånvarande var Nils Brahe, hvilken låg sjuk ute på Rydboholm, hvarifrån han nu insände en särskilt supplik, betygande, huru han »på det högsta abhorrerar de orimlige och obefogade expressioner», som i rådsprotokollen förekomma, »efter jag», så lyda slutorden, »tryggeligen inför Gud på min sista timma med min själs salighetsdel vill och kan betyga, att min intention alltid varit ärlig och god».

En särskilt förödmjukelse förestod sjelfva den gamle Bengt Oxenstierna, numera den äldste i rådet, der han i nära 35 års tid intagit en aktad plats. Konungen hade den 18 Dec. 1680, genom ett bref till honom, i mycket obestämda ordalag infordrat rådets yttrande öfver den af ständerna vid den då nyss slutade riksdagen inlemnade förklaringen angående lagfrågorna. Detta bref gaf i rådet den 22 Dec. anledning till en märklig debatt angående rådets myndighet, hvarunder Bengt Oxenstierna, då tal uppstått om, huruvida man borde hos konungen först *anhålla* om tillstånd att få inkomma med svar, bland annat hade yttrat: »jag ser intet, huru riksens råd kunna förrätta deras embeten, om de således äro circumsciberade. Jag har hört sägas af någre, likasom riksens råd hade allenast ett *votum consultativum*; men om riket skall styras med riksens råds råde, kan det intet blott vara ett *votum consultativum* de hafva. Derföre behöfves väl, att i underdånighet begära någon förklaring, huru *Kungl. Maj:t* detta vill i nåder hafva förstådt»²⁾. Nu hade ständerna i sin ofvannämnde akt om kassationen upptagit äfven detta Oxenstiernas yttrande bland de öfriga anstötlige diskurserna i rådsprotokollen. I anledning deraf inlemnade denne till konungen en supplik eller underdånig förklaring³⁾ rörande besagde diskurs, hvori han skrif-

¹⁾ Denna om den då rådande tidsandan tydligt vittnande supplik är utförligt kommenterad i Schönbergs bref III, 29:de brefvet, äfvensom i allmänhet de öfriga hithörande handlingarne.

²⁾ Loenbom, Hist. märkv. IV, 143.

³⁾ Den finnes i afskrift bland riksdagsakta 1689.

ver: »jag kan intet med ord uttrycka, hvad för en hjertans ångslan, qual och oro det mig förorsakar, att jag finner, det ständerna uti deras skrift hafva bland de andres af protokollen utdragne hårda och högst förgripliga expressioner låtit införa det, som pekar på min diskurs» »Jag disputerar intet fidem protocoll, men ett eller annat ord kunna snart komma in i protokollet, när det talas af flere tillika eller ens ord ej så väl höras, som meningen kan skärpa eller lindra. Konklusionen af min diskurs, att nemligen jag ville, »att man skulle gå till E. K. M. och i underdånighet begära någon förklaring, huruledes E. K. M. ville hafva det förstådt som då handlades om, visar, att jag hade en redlig och upprigtig intention». Han åberopar vidare sina »40 års gamla tjänster» samt sin vid många tillfällen bepröfvade kärlek till konungens person. »Om det som är infördt i ständernas skrift», så lyder slutet af suppliken, »skulle bli ståendes . . . , skulle det icke allenast vara capabelt, att så fräta och tära mitt bedröfvade hjerta, att jag skulle på stunden vara oförmögen och onyttig till all ting, utan ock snart förkorta den lilla tiden, som jag ännu kan hafva igen till att lefva» o. s. v.

Konungen lät också af denna sin gunstlings ödmjuka supplik beveka sig. Den 13 Mars anmälte landtmarskalken i utskottet, att han emottagit befallning att tillkännagifva för ständerna Kungl. Maj:ts önskan om uteslutandet ur deras skrift af hvad der var infördt om att rådet skulle hafva ej blott ett votum consultativum. Utskottet valde då en kommitté af 18 personer, som jemte landtmarskalken skulle öfverse den nya akt om rådsprotokollens annullerande, hvilken i kungliga kansliet blifvit sammandragen af rådets och ständernas den 8 Mars ingifne särskilta skrifter i detta ämne. I denna kommitté yrkade landtmarskalken, att de anförda orden skulle uteslutas; »vi finne af 1680 års protokoll, att hans Excell. Grefve Bengt Oxenstierna intet har sustinerat den meningen, utan underkastat den Kungl. Maj:ts behag och förklaring». Deremot uttryckte Caméen den meningen, att säkerligen flere af rådet än Oxenstierna haft sådana diskurser; »fast de orden votum consultativum uteslötes, så kunde väl af andras tal samma mening tagas». Detta nödgades äfven landtmarskalken medgifva. Å andra sidan påminte Henrik Falkenberg om Taubenseltska saken

1672 ¹⁾, »då rådet kom på riddarhuset och jag i diskursen sade de orden, att intet kan rådet votera omkull *Kungl. Maj:t*; derpå förklarade samtliga rådet, och hans *Excell. Rikskansleren* förde ordet, att detta var väl och rätt af mig sagdt». Slutet af de kommitterades öfverläggning blef, att orden om votum consultativum uteslötos ur den nya akten, äfvensom några mindre betydliga ändringar gjordes under jämförelsen med sjelfva rådsprotokollen; »men det, att rådet kallar sig mediatorer och ett särdeles stånd, förblifver ståendes».

Den 14 Mars öfverlemnades till konungen denna »*Kungl. Rådens och Ständernas gemensamma akt om kassationen*» ²⁾. Den var underskrifven och besegrad af alla de närvarande råds-herrarne och af samtliga ständerna. Deri anföras först och främst de förgripliga meningarne, som tid efter annan yppat sig hos rådet angående konungens myndighet och rådens em-bete. De äro desamma som ofvan anfördes ur ständernas skrift af den 8 Mars, endast att Bengt Oxenstiernas omnämnde yttrande i rådet den 22 Dec. 1680 här var utelemnadt. Rådet och ständerna betyga vidare »*sin horreur och fasa öfver att sådana orimligheter och galne meningar*» kunnat förefinnas inom sjelfva råds-kammaren. De bedja att »*Kungl. Maj:t ville sig beveka låta, att alla slika anstötliga protokoller, skrifter och akter, det vare sig antingen i kungl. rådet, kollegierna, hos ständerna sinsemellan eller hvar för sig, eller ock hvarhelst de kunna vara och befinnas, som ofvantalde punkter röra eller eljest i någon måtto gå emot den makt, myndighet och konungsliga välde, som den högste Guden E. K. M., såsom vår rätte arfkonung, och dess konungsliga efterkommande till evärdliga tider, förlänt hafver, alldeles ogilla och tillintetgöra, samt förklara, att ehvem sig på desamme beropar må aktas för otrogen mot konungen och illvillig mot sitt fädernesland*». »Och på det hvar och en dess bättre må veta, hvaruti förnämligast de anstötligheter bestå som annul-

¹⁾ Denna angick en tvist om några ord angående konungens makt att tillsätta embeten; de förekommo i ett förslag till konungaförsäkran, som diskuterades på riddarhuset vid riksdagen nämnde år. *Tham*, Bidrag till svenska riksdagarnes och regeringsformernas historia, II, II Riksdagen 1672.

²⁾ Stiernman, Riksdagars och Mötens beslut, III, 2056 ff.

leras skola», så hemställes i underdånighet till *Kungl. Maj:t* att derom »en utförlig berättelse författa låta, hvar och en till varning nu och framgent slika skadlige förgripelser till att undfly och vakta sig före». — Man finner lätt, hvilken betydlig utvidgning den egentliga frågan, som ju blott rörde vissa uttryck i rådet's protokoller, erhållit genom denna kassations akt, samt huru den gaf anledning till en allmän förkastelse-dom öfver allt, som ej öfverensstämde med de nu rådande åsigterna.

Redan följande dagen utfärdade konungen sin approbation ¹⁾ å denna skrift. Han förklarar sig finna allt hvad deri anförts vara »väl och troget» af rådet och ständerna påmindt, och skulle ej heller vara obenägen att efter deras anhållan låta i protokollen utplåna och öfverstryka alla sådana anstötliga tal och diskurser. Men, som han »dervid funnit något betänkande», så hade han ansett det bättre och tjenligare, att förklara dem för »alldeles fåkunniga, obetänksamma, oförsvarliga och förkastliga och kraftlösa nu och till eviga tider, och att den, som nu eller främdeles på sådana galne meningar faller eller några sådane tal och diskurser förer, skall efter ständernas underdåniga och trogne mening anses för otrogen mot konungen och illvillig mot fäderneslandet och hållas för att hafva begått *crimen læsæ majestatis*. Derelfter utlofvas en utförlig berättelse om hela denna sak ²⁾. Slutligen: »ehuruväl *Wi* hade fog och rätt de ofvanberörde grofva förgripelser lagligen att påtala låta och emot de brottlige att ifrå, så hafve *Wi* likväl velat låta mera nåden lysa än rätten skärpas, och till

¹⁾ Stiernman, III, 2060 ff.

²⁾ Denna berättelse utkom först 3 år senare och efter Karl XI:s död. Den var författad af Leyonmark och upplästes, enligt den afsidne konungens befallning, inför rådet, d. 41 och 43 Nov. 1697, i närvaro af Hedvig Eleonora. Ännu en gång, efter mer än 16 år, fick B. Oxenstierna förtret af sitt fordna yttrande om votum consultativum, som Leyonmark nu upptagit bland bilagorna till sin »relation». Enkedrottningen sökte ställa Oxenstierna tillfreds: »hvar och en vet hvad redligt hjerta gref Bengt alltid burit för sin konung och sitt fädernesland, och vore bäst att sådane relationer aldrig uppsattes». Slutet blef att orden nu utslötos äfven ur bilagorne, hvarpå Leyonmarks relation erhöll rådet's godkännelse och utfärdades till allmänhetens undervisning och uppbyggelse.

den ändan förklare *Wi härmed, att ifall de och deras arfvingar, som protokollen utvisa hafva varit delaktiga uti sådane grofva och förmätne tal och diskurser, alltid ställa sig som trogne undersåtare , så skall allt i en evig förgätenhet nedsänkt vara. Men om någon funnes så förgäten af sin trohetspligt, att han anten sjelf eller genom andra något gör, talar eller underhandlar häremot, så skall densamme således, som ofvantill förmältes, ansedd blifva» o. s. v. —*

Då denna konungens förklaring angående protokollen några dagar derefter (den 18 Mars) hos adeln upplästes, yttrade landtmarskalken: *»det är en allvarsam och nådig förklaring; Kungl. Maj:t har härmed låtit sin nåd vederfaras dem, som H. K. M. eljest hade makt att fullfölja sin rätt emot; men H. K. M. låter gerna i allt lysa sin nåd».* Efterverlden dömmar härom annorlunda. —

5. Öfriga riksdagsärender.

Vid denna, liksom vid de föregående riksdagarne, valdes bland de trenne högre stånden ett utskott, som skulle taga kännedom om Bankens ställning och behof. Då på riddarhuset fråga väcktes om val till ledamöter i detta utskott, uppstod en orolig debatt i anledning af Gabr. Falkenbergs yrkande, *»att de, som äro i tröta med banken eller äro af det verket graverade, ej borde i utskottet inväljas».* Axel Leyonhufvud deremot ansåg, att just dessa borde väljas: *»de veta bäst hvad dem trycker; banken är inrättad till vår nytta, men den är oss nu till ruin genom de svåra och hårda auktioner som der ske; ty vår egendom går oss ifrån för en hundpenning: det som är värdt 70,000 rdr säljes för 7,000; så har gått mig» o. s. v.* Vid dessa ord blef bland adeln ett stort sorl af missnöje öfver bankens auktioner, *»beklagandes mången sig på det sättet och i stor hast hafva gått sin egendom quitt»;* kommissarierna i banken *»äro betjente för ständerna och intet herrar öfver deras egendom att spela med den genom auktioner».* Då slutligen valet anställdes, utsågos bland adeln 32 (deribland både Leyonhufvud och Falkenberg). Ledamöterna ur presteståndet voro 16; om borgarnes antal sak-

nas uppgift. Utskottet fördelade sig på flere särskilda divisioner, för att påskynda arbetets afslutande; likväl gick dermed ändå ej nog fort, hvarföre flera gånger förekommo uppmaningar till större skyndsamhet. Först några dagar efter riksdagens slut (d. 21 Mars) var granskningen fullbordad. Utskottet förklarade sig hafva funnit »banken i god ordning, så att den sedan sin begynnelse mycket hafver tilltagit»; det hade äfven uppsatt några punkter (deribland också om auktionerna), »som behöfde remedieras», och skulle föredraga dem för konungen; för öfrigt vore banken »i ett sådant tillstånd, att hvar och en om sin egendom kunde vara säker.»¹⁾ —

Äfven var det vid denna riksdag, som den ofvan flere gånger omnämnde sekreteraren i riksarkivet, Sven Leyonmark, anklagades för sina anmärkningar mot den af konungen d. 23 Juni 1688 utfärdade berättelsen om kronans förluster på det gamla kopparkompaniet, hvilken berättelse blifvit uppsatt i sammanhang med de då pågående efterräkningarne med nämnde kompani. Vi kunna här förbigå den närmare framställningen af denna sak, hvilken är utförligen omtalad hos Schönberg (l. c. III, 105 ff.), i Fryxells Berättelser (XVII, 239 ff.), m. fl. st. Endast det må här tilläggas, att konungen lät anmäla saken både i sekreta utskottet och hos adeln, »eftersom den redan utkommit bland folket, och mången lätt kunde förledas tro det så vara som Leyonmark föregifver». Äfven upplästes i utskottet Leyonmarks sedermera till konungen inlemnade supplik, hvilken i så bjerta färgor målar den förnedring enväldet verkat hos en annars duglig och i många afseenden aktningvärd embetsman. Leyonmarkska processen hade till följd, att en förklaring till nyssnämnde berättelse af konungen utfärdades d. 25 April 1689. —

Adeln ingaf en supplik²⁾ af innehåll, att konungen »stäcktes dem, som äro eller kunna blifva graverade, med nåder omfatta och de kommissioner, som icke kronogodsens eller afräkningarnes afslutande concernera, allernådigt antingen lindra eller efter K. M:s välbehag upphäfva, jemväl de förorsakade efterräkningar nådgünstigt eftergifva; alldenstund de graverades öfriga egendom litet lärer förslå dessa ersättningar att prästera, än mindre att

¹⁾ K. M:s resolution öfver banko-ärendena utfärdades sedermera d. 30 April 1689.

²⁾ Finnes bland riksdagsakta 1689, samt bland bilagorna till Ad. prot.

kunna de af kopparkompaniet och andra gravationer förorsakade efterräkningar fullgöra». Man hade i början tänkt införa detta bland ståndets öfriga besvär; men saken ansågs af och för många så ömmande, att en särskilt supplik uppsattes. Konungens svar blef dock nekande. »Såsom suppliken ej rörer ridderskapet och adeln i gemen, utan enkaunerligen dem, hvilka någon gravation af kopparkompaniet eller andra kommissioner kan öfvergå; alltså och emedan alldeles nödigt är, att kunnigt varda må, hvad egentliga ursprunget hafver varit till det medellösa och blotta tillståndet, som kronans drätsel är råkad uti; thy kan K. M., i anseende till sådant, ej låta berörde kommissioner stanna och upphöra. Men när verket är en gång bragt till slut och ändskap, och K. M. af dem, som derigenom befinnas komma något att lida, behörigen ansökt blifver, vill K. M. tillse, hvad nåd då uti en eller annan måtto *efter hvars och ens förtjenst* kan vara till att göra». Dylika svar plägade Karl XI oftast lemna på petitioner af enahanda art med denna.

Till de egentliga besvärens uppsättande valdes inom adeln en kommitté af 10 personer. Man beslöt att besvären skulle blifva så få som möjligt, »*för att lisa Kungl. Maj:t, som är öfverhopad med så många och höga beställningar*». De inlemnades genom landtmarskalken, åtföljd af en deputation af ståndet, d. 20 Febr.; redan följande dagen lät konungen dem sig föreläsas i rådet och meddelade dervid sina resolutioner ¹⁾. De angå till det mesta reduktionsärender, ett ämne som isynnerhet rörde adeln och som nu, liksom vid de förra riksdagarne, gaf den anledning till en mängd klagomål; särskilt klagas öfver den tidsutdrägt och den ovisshet om eganderätten, som de många räfsterna förde med sig. — Äfven hade till landtmarskalken ankommit ett anonymt bref ²⁾ i flere adelsmäns namn, innehållande bittra utgjutelser öfver, att bland ståndets besvär ingenting blifvit upptaget rörande »de skriftepenningar, som presterna taga för nattvardens begående». Landtmarskalken uppläste brefvet i adelns plenum, men ingen ville nu vidkännas det, hvarföre slutet blef, att »*man förklarade besväret obefogadt, förmodade att ingen adelsman det*

¹⁾ Resolutionerna på Ridd. o. Ad:s besvär kunna ses hos Stiernman, Riksdagars och Mötens beslut, II, 2039 ff.

²⁾ Det finnes bland bilagorne till Ad:s prot.

skrifvit, utan det måste vara en pasquillant, som kanske vill stifta oenighet mellan stånden».

För öfrigt blefvo vid denna riksdag en mängd personer introducerade på riddarhuset såsom grefvar och friherrar ¹⁾. Ännu flera hugnades med simpelt adelskap. Karl XI hade numera börjat blifva frikostig på dylika utmärkelser, hvilka i början af hans regering jemförelsevis voro sällsynta nog. —

Presterna sysselsatte sig mycket med öfverläggningar rörande åtskilliga stadganden i den ej längesedan utfärdade kyrkoordningen, dem de funno svåre att iakttaga. De sammanfattade sina anmärkningar uti ett »*Underdånigste Memorial om några Ärender i Kyrko-ordningen*» ²⁾, hvilket till konungen inlemnades. De fleste punkterna deri angå en mängd lokala hinder för en noggrann efterlefnad af föreskrifterna om gudstjensten, katekesförhör o. d. Men det som förnämligast oroade dem, var den föreskrifna prest-eden. Dels funno de »*sjelfva förbindelsen genom ed för hvar samvetsman estertänktig*», enär han måste betänka, »*huruvida honom möjligt vara kan eden i det nogaste att hålla, så att han sig icke både emot Gud och Konigl. Maj:t försyndar*». Dels ansågo de åtskilliga stycken i nämnde ed tarfva åtminstone en närmare förklaring, som »*kunde tjena, dels till en förnöjelse för många klenmodige, dels till försvar mot lastare och illvillige*». Derföre begära de »*K. M:s högvisa uttydning*» öfver att 1) »*Vi förbinde oss med ed att hålla det som i kyrko-ordningen föreskrifves*», hvilket dock icke alltid och för alla vore möjligt; 2) »*vi förplikte oss att årligen och dagligen förkofra oss i studier*»; men sjukdom, näringsbekymmer o. d. förhinder kunde ju häri göra dem till menedare; 3) »*vi svärje att hålla en rätt kyrko-disciplin efter kyrko-ordningen*»; men dertill behöfdes ofta civil handräckning; man svure alltså att hålla det man ej ensam och utan andras biträde kunde iakttaga; 4) »*lider ock eden på andra ting, som ej stå i vår makt allena, eller äro af den beskaffenhet, att man ej har viss regla eller prof på, när man skrider öfver*

¹⁾ De fleste bland dessa grefvar äro ofvan nämnde (sid. 41); bland friherrarne märkas: Gyldenstolpe, G. Falkenberg, Örneklou, O. Thegner, Dahlberg och Lowisin, samt (vid riksdagens slut) Wallenstedt och Gyllenborg.

²⁾ Finnes bland riksdagsakta.

förbudet¹⁾. De sluta med att bedja, att, om möjligt, allt detta »kunde med någon general ordeform i eden lindras», för att undvika den samvetsvåda, som annars mången kunde råka uti. — Denna bön blef dem dock icke beviljad, utan edsformuläret förblef oförändradt. Dock tillät konungen, att efter riksdagens slut en kommitté af både andliga och världslige herrar sammanträdde till »conference angående presten». De kommitterade voro Linskiöld, Gyldenstolpe, Lowisin, Bergenhielm, Svebilus, Benzelius, Papke, Bång och Steuchius (superintendent i Hernösand). Konferensen hölls i konungens kansli och resultatet deraf blef en i konungens namn utfärdad *förklaring*, som skulle »undanrödja de förmenta svårigheter, som mot eden gjorde äro» och skingra alla otillbörliga farhågor för menederi; den utgjorde en tillämpning af satsen »impossibilium nulla obligatio» eller, såsom orden lyda, »ingen lärar behöfva qvälja sig i samvetet eller frukta för menederi, så länge han använder sin högsta förmåga»²⁾. Detta var sålunda allt hvad presterna genom sitt memorial förmådde utverka.

Mycket talades också hos presterna om nödvändigheten att skydda den rena evangeliska läran emot åtskilliga villomeningar. Störst voro farhågorne i afseende på hufvudstaden, till följe af de många fremmande trosförvandter, som der uppehölo sig. På pastor primarii (Iseris) förslag uppsattes derföre en supplik till konungen att förbjuda Stockholmarne att bevista de fremmandes gudstjenst; och i det ofvan omtalade memorialet fanns äfven en begäran, »att K. M. ville alldeles förvägra ringningen vid deras begrafningar, som icke varit utaf vår religion»³⁾. —

¹⁾ Hvad de förstodo med dessa »andra ting», kan slutas från ett koncept till inlaga rörande presten, hvilket finnes bland Akta. Deri klagas också 1) öfver påbudet att en prest skall fly öfverflöd i mat, dryck och kläder; men ingen förordning finnes som stadgade hvad häri vore lagom; 2) öfver att presten ej må fordra mer af sina åhörare, än de äro pligtige att gifva; det vore honom således förbjudet att klaga inför K. M., ifall hans lön blefve för knapp; 3) svärjes, att otlesången »med ett stycke ur catechismo» skall räcka en half, högmessan en timme, hvilken tid dock vore svår att noggrannt iakttaga. Hvarföre dessa punkter sedermera i det ofvan anförda memorialet icke upptogos, är oss obekant.

²⁾ Konferens-protokollet d. 23 Mars 1689 tryckt hos Fant, Handl. t. Sv. Hist. I, 73 ff.

³⁾ Följande må här anföras ur Pr:s prot. för d. 8 Mars 1689. »Mag.

Vidare granskades inom ståndet ett förslag till skolordning, som konungen nyss låtit uppsätta och som sedan påbjöds till efterlefnad år 1693; äfven Svebilii katekes underkastades vid denna riksdag samtliga presterskapets pröfning och bedömande, hvarefter den vann konungens stadfästelse år 1690 och sedermera förblef i allmänt bruk vid undervisningen ända till år 1811. —

De tre ofrälse ståndens allmänna besvär granskades ej, likt adelns, i sittande råd och i konungens närvaro, utan öfversågos blott af vissa dertill förordnade rådsherrar, hvarefter konungen i hufvudsaklig öfverensstämmelse med dessa kommitterades betänkanden, utfärdade sina resolutioner ¹⁾. Dessutom förekommo en mängd besvär från enskilda stift, län, härader, församlingar och städer. —

6. Riksdagens slut och resultat.

Sedan de fyra stånden d. 12 Mars ingifvit sina särskilda svar angående de ärender, som af konungen blifvit för dem till diskussion framställda, och äfven sekreta utskottet d. 15 inkommit med svaret på sekreta propositionen, blefvo alla desse ständernas akter, enligt det den tiden gängse förfarandet, uti kungliga kansliet sammanfattade till en enda akt: Riksdagsbeslutet eller, såsom Karl XI heldre kallade det, Riksdagsslutet, som derpå i de särskilda stånden upplästes och gillades, samt sedermera af kungl. råden och ständerna underskrefs och be-seglades. För dess innehåll är redan ofvanför redogjordt i sammanhang med de särskilda frågorne ²⁾. Det är affattadt i 8

Iser refererade en casum om ett Calviniskt barn som skulle kristnas för ett år sedan; men emedan föräldrarne icke fingo taga sadrar af Calvinske läran, hände, att icke allenast barnet blef i 8 veckor lig-gandes utan dop och kristendom, utan ock att den brandenburgske ambassadören derom skref till brandenburgska hofvet och sedan der-ifrån till alla Calviniska församlingar i Tyskland, England och Hol-land, hvilka enhälletigen inkommit till K. M. med protest, föregifvan-des sådant vara emot pacta och foedera, så att man hade nog att göra innan det kunde stillas». — Detta befanns »mycket farligt».

¹⁾ De kunna ses hos Stiernman, l. c. III, 2045, 2063 och 2049.

²⁾ Se vidare Stiernman, III, 2069 ff.

punkter; den första angående de inrikes ärendena, den andra annullerandet af de anstötliga rådsprotokollen, den tredje de utrikes förhållandena; i de fem följande punkterna finnas ständernes beslut i bevillningsfrågorna upptagne.

Den 19 Mars afslöts riksdagen. Riksdagspredikan hölls i slottskyrkan af superintendenten i Hernösand, mag. Steuchius, öfver Ps. CXXII vv. 6 och 7, hvarefter ständerna samlades på rikssalen, der beslutet af Bergenhielm upplästes och orationer höllos af ständens talmän. Å konungens vägnar dimitterades ständerna af Bengt Oxenstierna genom »en förnämlig oration», deri de prisas för sitt »trogne och patriotiske zèle, det de visat genom sina underdånige och mycket solide svar på de kunglige propositionerna, hvarigenom också riket lärer undfå en verkelig nytta och styrka; och detta oakadt tiden, inom hvilken denna almänna Dioet är begynnnt och sluten, varit så kort, att mången skulle tro, det inga relevante ärender hade kunnat förekomma, fastmindre afgöras och slutas». Sist aflades rådsed af Rob. Lichtone, Erik Lindskiöld, Axel Ståhlarm och Erik Gyllenstierna, alla fyra grefvar och kungl. råd sedan 1687. —

I sin egenhändig dagbok har Karl XI antecknat för d. 19 Mars 1689: »var jag på rikssalen och blef då riksdagen sluten. Gud vare evinnerlig tack och lof, som hafver låtit mig ända denna riksdagen med så god enighet. Han hjelpe än vidare!» —

Det har i det föregående blifvit visadt, hvilka betydliga extraordinarie utskylder ständerna vid denne riksdag förbundo sig att utgöra, ja, huru de till och med lemnade konungen den vidsträckta rättigheten, att utöfver dessa bevillningar på deras borgen upptaga så stora län han behagade och för rikets bästa funne nyttiga. Detta var onekligen det viktigaste resultatet af det riksmöte, hvars förnämsta förhandlingar här blifvit framställda. Med så frikostigt beviljade medel kunde Karl XI uträtta mycket. Först och främst var konungen derigenom försatt i stånd att vidtaga kraftiga åtgärder mot Danmark. Skyndsamma och betydliga voro de krigsrustningar, som från Sveriges sida bedrefvos under våren 1689; de uppgifvas hafva kostat riket en summa af 1,741,770 daler s. m. ¹⁾. Och då, utom Sve-

¹⁾ Fryxells Berättelser XVIII, 201.

rige, äfven Österrike, Holland, England jemte flere Tyska stater (Brandenburg, Lüneburg m. fl.) antogo en allt mera hotande ställning mot Danmark och någre bland dem, liksom Sverige, redan med sina trupper hotade detta rikets gränсор, nödgades slutligen Kristian V, numera ej en gång understödd af Frankrike, beqvåma sig att ge efter. Genom fördraget i Altona (den 20 Juni 1689) insattes Kristian Albrekt ånyo i sina länder och rättigheter, och den långa dansk-holsteinska tvisten fick sålunda åter hvila — tillsvidare. — En annan verkan af de dryga medel, 1689 års ständer lemnat i konungens händer, var, till en del, det jemförelsevis sjelfständiga och värdiga sätt, hvarpå Sverige numera kunde upptråda i sina transaktioner med öfriga fremmande makter, och det anseende som derigenom bereddes fäderneslandet; och detta under en tid, då i det mellersta Europa ett häftigt krig rasade och åtminstone våra sunnanhafsländer svårligen kunnat undgå att deraf ansättas, hade icke moderlandets makt och anseende det förhindrat. — Ett tredje, ej mindre viktigt resultat, var utan tvifvel betalandet af en betydlig del af rikets ännu återstående gäld. Uppgifterna om riksskuldens belopp vid denna tid och om de derå skedda afbetalningarne under de följande åren äro hvarandra mycket motsägande och lemna derföre föga upplysning i afseende på denna viktiga angelägenhet ¹⁾; men att de af ständerna nu beviljade skatterna i väsendtlig mån bidrogo till gäldens förminskande, detta är ganska säkert. — Såsom en fjerde fördelaktig verkan af den dryga beskattningen år 1689 kan anföras, att ständerna vid nästa riksdag ej behöfde åtaga sig några utomordentliga utskylder, icke en gång för betalandet af Ulrika Eleonoras kostsamma begrafning, alldenstund, såsom orden lyda i den kungliga propositionen vid riksdagen 1693, »staten kunde bära sig medelst de ordinarie bevillningarna»; detta gynnsamma förhållande bör dock till stor del tillskrifvas de ökade inkomster kronan erhöU efter Kristinas död, genom hemfallandet af f. d. drottningens underhållsmedel.

Men alla dessa fördelar bortskymmas nästan helt och hållet vid sidan af en enda ofvan antydd olägenhet. Beskattningsrätten, det enda dittills kvarstående, om än allt mer försvagade, värnet för folkets frihet, var nu de facto af ständerna bortgifven åt den enväldige konungen, som, *ifall deras åtagne bevillningar intet skulle tillräcka till krigstafvorna, egde att årligen, så länge kriget varade, uppnegotiera så stor summa som nödvändigheten fordrade, hvilken ständerna sig påtogo, när Gud ville igen freden förlåna, efter handen att betala* ²⁾. Karl XI gjorde väl ej något bruk af denna vidsträcktta rättighet och behöfde ej heller göra

¹⁾ Se Fryxell, I. c. XVIII, Bil. 2.

²⁾ Ur ständernas ofvan anförde svar på andra punkten af sekreta propositionen vid denna riksdag.

det, enär riket under de sista åren af hans regering fick åtnjuta nästan beständig fred; men efterträdaren sörjde mer än tillräckligt för, att krig ej fattades, och han tillämpade i all dess vidd den medgifna rättigheten genom utkräfvande af tunga, landet utarmande krigsgärder, utan att någonsin ens sammankalla rikets ständer. Att Karl XII kunde detta, det var, åtminstone till stor del, en följd af riksdagen 1689. —

Äfven i ett annat hänseende ha vi sett enväldet vinna en ökad stadga och utbildning genom denna riksdag. En förkastelse-dom öfver förra tiders åsigter om konungens pligter och rådets myndighet var i de skarpaste ordalag uttalad i konungens stadfästelse på rådets och ständernas skrift af d. 14 Mars. Vid en betraktelse af denna approbationsakts tillkomst kan man ej undgå att bemärka den gradvisa utvidgning den ursprungliga frågan erhöll under behandlingen. Ifrån att blott angå några särskilt utpekade »präjudicerlige passager» i rådsprotokollen, utsträcktes den, genom rådets och ständernas nyssnämnde akt, till »*alla protokoller, skrifter och akter, hvarhelst de kunna vara och befinnas, som i någon måtto gå emot det konungsliga väldet*»; och konungens approbation utgör en hel enväldsförklaring, ensam tillräcklig att afslita alla konungamaktens band, i det den såsom majestätsförbrytare stämpliar hvar och en, »*som nu eller framdeles på sådana galne meningar faller*». Ännu en omständighet förtjenar anmärkas. Sekretä utskottets beteende i denna fråga, den brådska och löslighet hvarmed saken behandlades, den begärda kommunikationen med samtliga ständerna, den högtidliga uppvaktningen hos rådet, den skyndsamhet hvarmed utskottet, nära nog genast, var färdigt med en underdånig *anhållan* hos konungen om att i *ständernas* namn få uppsätta en skrift, slutligen en Jakob Gyllenborg upphofsmannen till denna anhållan — allt detta, jemte innehållet af den sedermera uppsatte skriften, synes antyda en på förhand uppgjord plan till utfärdande af en ny enväldssakt, hvartill räfsten med rådets förra åsigter var ämnad att tjena blott såsom anledning och förevändning. Att denna plan, om den var en sådan, också fullständigt verkliggjordes, har i det föregående blifvit visadt. Och till enväldets ännu starkare befästande bidrog i sin mån äfven processen mot Sven Leyonmark. — Med ett ord, i alla de viktigare förhandlingarne återfinner man *den oinskränkta konungamakten* såsom det mål, dit allt oemotståndligen drages; och att hafva i en ganska väsendtlig grad bidragit till ett *fullkomligt* uppnående af detta mål — detta utgör betydelsen och resultatet af riksdagen år 1689.

